

Literatura a vydané prameny

Augsburgische Ordinari Post-Zeitung, 11. 6. 1766.

BULDRA, Vladimír, *Pohled do historie dělostřelectva na Českobudějovicku. I. Léta 1744 až 1939*, České Budějovice 2016.

DOBROVSKÝ, Josef, *Deutsch-böhmisches Wörterbuch. Zweyter Band. L-Z*, Prag 1821.

DOLLECZEK, Anton, *Geschichte der österreichischen Artillerie von den frühesten Zeiten bis zur Gegenwart. Nach authentischen und Grösstentheils officiellen Quellen verfasst*, Wien 1887.

EDLER VON ZIMMER, Andreas, *Abhandlung über die Kriegs-Minen. Zum Gebrauche der k. k. österr. Mineur-Schulen*, Wien 1852.

JUŘÍK, Pavel, *Dělostřelecký polygon – Velký Depot. Barokní dělostřelecká střelnice u Týna nad Vltavou*, Týn nad Vltavou 2022.

HANZLÍK, Josef, *Dělostřelecký tábor a pozdější vozatajské skladiště u Týna nad Vltavou*, Týn nad Vltavou 1912.

JUŘÍK, Pavel, *Královna bitev. České země a zrod moderního dělostřelectva*, Praha 2021.

LE BLOND, Guillaume, *Ausführlich abgehandelte Artillerie-Wissenschaft*, Frankfurt 1766.

MACHOŇ, Prokop, *Dělostřelecké cvičiště a tábor u Týna nad Vltavou (1749–1778)*, nepublikovaná středoškolská odborná činnost, Týn nad Vltavou: Gymnázium, Týn nad Vltavou, Havlíčkova 13, 2022.

OTTENFELD, Rudolf von – TEUBER, Oscar – DOLLECZEK Anton – KONDELKA, Alfred von, *Die österreichische Armee: von 1700 bis 1867*, Wien 1895.

PELCL, Franz Martin (ed.), *Abbildungen Böhmischer und Mährischer Gelehrten und Künstler, nebst kurzen Nachrichten von ihren Leben und Werken*, 2. Teil, Prag 1775.

SAKAŘ, Josef, *Dějiny města Týna nad Vltavou a okolí. Díl II. Století osmnácté*, Týn nad Vltavou 1934.

SUDOVÁ, Martina, *Malý zábavný průvodce Týnem nad Vltavou a okolím*, Týn nad Vltavou 1999.

SUDOVÁ, Martina – PROCHÁZKA, Lubomír, *Vltavotýnský poutník aneb Týnem nad Vltavou a okolím ze všech stran*, Praha 2007.

TOLL, Zur Geschichte der österreichischen Artillerie – Prüfungsschießen bei Moldauthein 1753, *Archiv für die Offiziere der Königlich Preußischen Artillerie- und Ingenieur-Korps*, 1866, Jhrg. 30, Nr. 60, S. 90–94.

Prokop Machoň (nar. 2003)

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Filozofická fakulta
machop17@ff.jcu.cz

Studuje obor Archivnictví na Filozofické fakultě Jihočeské univerzity. V roce 2022 zvítězil v celostátní přehlídce Středoškolské odborné činnosti se svou prací „Dělostřelecké cvičiště a tábor u Týna nad Vltavou (1749–1778)“, z níž tato studie vychází. Obecně se zabývá dějinami raného novověku, vojenskými dějinami 18. století a regionálními dějinami jižních Čech.

Znovuobjevovaná tvrz Pasovary

The Rediscovered Fortress of Pasovary

Jarmila Hansová – Daniel Šnejd



Abstrakt: Tvrz ve vesnici Pasovary sloužila jako sídlo nižší šlechty od 14. století do roku 1624. Tehdy ji zakoupilo město Český Krumlov a hospodařilo zde až do raabizačního rozprodání dvora v roce 1793. Poté následovala řada utilitárních stavebních úprav a nových přístaveb k bývalé tvrzi. Rozvoj života zde rázně ukončil poválečný odsun německého obyvatelstva a úmyslné zplanýrování celé vesnice. Areál bývalé tvrže byl zbaven střech (a snad i dalších konstrukcí) a postupně chátral. Ruiny tvrže se v roce 2018 ujali noví majitelé a začali ji postupně opravovat. V této souvislosti vznikla nová zaměření tvrže, dílčí stavebněhistorické průzkumy a archivní rešerše, které doplňují a částečně aktualizují dosavadní poznatky o tvrzi, publikované v roce 1985 Michaelem Ryklem. Tento článek nově získané poznatky vzájemně provazuje a interpretuje. Vytváří tak podklad pro komparativní studium nejen drobných středověkých tvrzišť, ale i jejich rozsáhlých funkčních úprav na konci 18. století i později.

Klíčová slova: Pasovary; tvrz; středověká sídla nižší šlechty; renesanční sídla nižší šlechty; Višňové v Větřní; raabizace; pohraničí; zaniklé sídlo; památková péče

Článek vznikl v rámci výzkumné oblasti *Nemovitě památky* financované z institucionální podpory Ministerstva kultury ČR na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace (IP DKRVO).

Abstract: The fortress in the village of Pasovary served as a residence of the lower nobility from the 14th century until 1624, when it was purchased by the town of Český Krumlov and managed until the raabization sale of the court in 1793. After that, a series of utilitarian building modifications and new additions to the former fortress followed. The development of life here was brought to an abrupt end by the post-war expulsion of the German population and the deliberate leveling of the entire village. The area of the former fortress was stripped of its roofs (and perhaps other structures) and gradually fell into disrepair. In 2018, the ruins of the fortress were taken over by new owners and are being gradually restored. In this context, new surveys of the fortress, partial building-historical surveys and archival research have been carried out, supplementing and partially updating the existing knowledge about the fortress, published in 1985 by Michael Rykl. This article interconnects and interprets the newly acquired knowledge. It thus forms the basis for a comparative study not only of small medieval fortresses, but also of their extensive functional modifications at the end of the 18th century and later.

Keywords: Pasovary; fortress; medieval settlements of the lower nobility; renaissance settlements of the lower nobility; Višňové v Větřní; raabization; borderlands; extinct settlement; heritage conservation

The article was written within the research area *Immovable Heritage* Supported within the Long-Term Conceptual Development of the Research Organization (IH LCDRO)

Pasovary uprostřed novodobé pustiny

Pasovary leží asi 15 km jihozápadně od Českého Krumlova, v oblasti, jež byla po druhé světové válce těžce postižena vyhnáním německy hovořícího obyvatelstva. Vesnice patřila k těm ryze německým obcím, které nebyly dosídleny novým obyvatelstvem a následovaly smutný osud mnoha podobných sídel a zkonfiskovaných objektů v pohraničí našeho státu té doby.¹

¹ V českém pohraničí bylo ke konci roku 1949 spočítáno 16 tisíc nevyužitých nemovitostí, které byly určeny k okamžitému zbourání. Na základě obsáhlé intervence Dr. Mencla z ministerstva školství, věd a umění z nich měly být vyčleněny a likvidace ušetřeny památky a 30 měst v pohraničí (v jižních Čechách to byly České Budějovice, Český Krumlov, Jindřichův Hradec, Prachovice, Tábor, Třeboň). Vyplyvá to ze zápisu z porady o využití a likvidaci neosídlených a stavebně zchátralých konfiskátů, konané 25. ledna 1950 na Úřadu předsednictva vlády za účasti mnoha ministrů (Národní archiv, fond Státní památková správa, kart. č. 23). Obcím zaniklým po roce 1945, důvodům jejich zplanýrování a jejich dnešní památkové hodnotě se na příkladu několika vesnic včetně Pasovar nedávno věnovali ŠNEJD, Daniel – ŠPINAROVÁ, Michaela – ŠTASTNÁ, Gabriela, *Konfrontace hodnot zaniklých*



↑ Obr. 1. Pasovary, bývalá tvrz, pohled z ptačí perspektivy od západu, foto: Petr Hanuš, 2023

← Obr. 2. Pasovary, bývalá tvrz, pohled od západu. Josef Seidel, první polovina 20. století, zdroj: Museum Fotoateliér Seidel. Legenda: č. p. 19 (Q, R, E, P, S1); č. p. 23 (A, D) – k západnímu průčelí věže (A) přiložen vysoký komín, který snad má původ až v době po rozprodání dvora v roce 1793; č. p. 2 (C). Zcela vlevo vzadu špička štítu č. p. 24 (F)

Téměř všech 32 domů² proto bylo v průběhu padesátých a šedesátých let zbořeno. Jako jeden z prvních byl v roce 1953 do povětří vyhozen Gayerův mlýn, od obce vzdálený zhruba kilometr. V roce 1964 byla zplanýrována téměř celá vesnice včetně hospodářského dvora náležejícího k tvrzi. Z vesnických stavení do nové doby v obvodových zdech přežila pouze hospoda z 19. století,³ kterou v současné době opravují její noví majitelé, kteří tam i bydlí.

Totální devastaci naštěstí unikla také vlastní tvrz s přistavěnými objekty, jejíž dominantou je dodnes hranolová věž. V roce 1958 byla dokonce zapsána do Seznamu kulturních památek pod rejstříkovým číslem 1454, avšak přesto nebyla uchráněna závažného poškození. Socialistická společnost tehdy preferovala zcela jiné zájmy, a proto byla srostlice

a zanikajících sídel v oblasti tzv. širšího pohraničí jižních Čech s jejich novou či plánovanou výstavbou, *Zprávy památkové péče*, 2022, roč. 82, č. 4, s. 529–543.

2 Údaj o počtu domů se vztahuje k létům 1929–1930. FIBICH, Ondřej, *Nejúplnější místopisný slovník staré Šumavy. Od Adámků po Žumberk*, Strakonice 2009, s. 179.

3 Letecké měřické snímky z let 1947, 1952, 1958, 1964, 1966 a 1977, Vojský geografický a hydrometeorologický úřad generála Josefa Churavého Ministerstva obrany ČR Dobruška (dále jen VGHMÚř Dobruška).

těchto památkově pozoruhodných budov v průběhu šedesátých let postupně zbavována střech,⁴ po čemž následovalo rychlé chátrání všech dalších konstrukcí. Jako konfiskát byla tvrz v roce 1970 ve stavu označeném jako zbořiště převedena do správy Státních statků Šumava, konkrétně do závodu Frymburk. Statky objekt samotný k ničemu nevyužívaly⁵ a věnovaly se hospodaření na okolních pozemcích s nadmořskou výškou kolem 750 m, kdysi obdělávaných tvrdou prací sedláků.

Zbytky pasovarské tvrze tak osaměly uprostřed zvlněné krajiny, pokryté pastvinami, poli a ostrůvky lesů. Tvrz tiše pustla, nebyla však zcela zapomenuta! Místo se silným geniem loci si postupně přitahovalo a stále přitahuje své dobrodruhy, romantiky, badatele a zachránce. Snad prvním vážným zájemcem o historii tvrze byl v osmdesátých letech tehdejší student Fakulty architektury ČVUT Michael Rykl. Stavebněhistorický průzkum tvrze Pasovary si vybral jako svou studentskou vědeckou práci, kterou úspěšně obhájil a později též publikoval.⁶ Na počátku devadesátých let byl přizván k jednáním o památkové obnově tvrze.⁷

V roce 1987 obhlíželi tvrz pracovníci státní památkové péče Lumír Tejmar⁸ a Zbyněk Dočkal.⁹ Zjistili tak, že fragment renesanční nástěnné malby s loveckým námětem, nacházející se na původně interiérové zdi středověkého paláce, přiléhající k věži, značně chátral. Malba zde trpěla povětrností i chováním některých návštěvníků. Protože se na jaře 1989 zřítily další zdi paláce, bylo v téže roce přikročeno k jejímu sejmutí a restaurování, dokončenému roku 1991. Investorem byl českokrumlovský Okresní úřad. Fragment malby byl poté dočasně uložen v kapli svatého Kříže na Křížové hoře v Českém Krumlově a teprve v roce 1996 našel trvalé umístění v nové budově Státního okresního archivu v téže městě.¹⁰

Na konci roku 1991 se objevili dva zájemci o koupi tvrze Pasovary. *Nadace dobrovolných ochránců přírody a historických objektů Český Krumlov Robin Hood* chtěla tuto tvrz „vzkřísit do podoby, jakou měla v období 13. století“.¹¹ Zástupci Obecního úřadu ve Světlíku se však již v říjnu 1991 přiklonili k odprodeji tvrze jiné osobě. Majetkový převod parcely č. 880 se zbytky tvrze mezi Státními statky a novou majitelkou se vlek až do roku 1996, protože jej v rámci privatizace bylo nutno uskutečnit prostřednictvím Pozemkového fondu. Nová majitelka byla již od počátku roku 1991 součástí uzavřené náboženské komunity, sídlící v blízké vsi Světlík.¹² Základní vizí vedení komunity bylo přesunout se do Pasovar, kde chtěli na pozemcích bývalé obce zřídit ekovesničku neboli

4 Letecké měřické snímky z let 1947, 1952, 1958, 1964, 1966 a 1977, VGHMÚř Dobruška.

5 Korespondence mezi Agrokombinátem Šumava, odštěpným závodem 02 Frymburk, a odborem kultury Okresního národního výboru (dále jen ONV) Český Krumlov, ze dne 11. 9. 1989. Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště (dále jen NPÚ, ÚOP) v Českých Budějovicích, spisový archiv, spis k objektu Světlík č. p. 27 – zbytky tvrze Pasovary, r. č. 1454.

6 RYKL, Michael, Pasovary. Přehled stavebního vývoje české středověké tvrze, *Památky a příroda*, 1988, č. 48, s. 142–146. Autor se o tvrze zajímal již od konce sedmdesátých let coby student gymnázia. S tvrzí Pasovary se seznámil prostřednictvím Petra Chotěbora a jeho dizertace o tvrzích z roku 1985, v níž z pasovarské tvrze zachytil pouze půdorys věže (CHOTĚBOR, Petr, *Stavební podoba české středověké tvrze, kandidátská disertační práce*, Archeologický ústav ČSAV, Praha 1985, rkp., s. 135 a katalog – přílohy, s. 175–177). Protože však bylo zjevné, že tato dosud blíže neprozkoumaná tvrz obsahovala více objektů a zároveň byla snadno přístupná, pustil se do jejího průzkumu. (E-mailová korespondence s Michaellem Ryklem ze 14. května 2023.)

7 NPÚ, ÚOP v Českých Budějovicích, spisový archiv, spis k objektu Světlík č. p. 27 – zbytky tvrze Pasovary, r. č. 1454.

8 Lumír Tejmar pracoval na odboru kultury Okresního národního výboru v Českém Krumlově.

9 Zbyněk Dočkal pracoval na Krajském středisku státní památkové péče a ochrany přírody v Českých Budějovicích.

10 NPÚ, ÚOP v Českých Budějovicích, spisový archiv, spis k objektu Světlík č. p. 27 – zbytky tvrze Pasovary, r. č. 1454; Severa, Jan – Říha, Jiří, *Restaurátorská zpráva. Transfer nástěnné malby. Tvrz Pasovary u obce Světlík, 1990–1991*, Praha. Tato zpráva byla v roce 2002 poškozena povodní, podařilo se zachránit jen její textovou část, bohužel však ne 30 stran fotografické dokumentace, o kterou jsme přišli. NPÚ, ÚOP v Českých Budějovicích, archiv restaurátorských zpráv, arch. č. RZ 998.

11 Dopis Nadace Robin Hood ze dne 23. 1. 1992 adresovaný Okresnímu úřadu v Českém Krumlově. NPÚ, ÚOP v Českých Budějovicích, spisový archiv, spis k objektu Světlík č. p. 27 – zbytky tvrze Pasovary, r. č. 1454.

12 Dopis Obecního úřadu Světlík ze dne 22. 10. 1991. NPÚ, ÚOP v Českých Budějovicích, spisový archiv, spis k objektu Světlík č. p. 27 – zbytky tvrze Pasovary, r. č. 1454.



Obr. 3. Pasovary, bývalá tvrz, jižní strana věže, ve spodní partii stopa po transferu nástěnné malby s loveckým námětem, provedeném v roce 1990; malba zabírala téměř celou šíři této strany věže, foto: Radek Liška, 2019

Ozdravné centrum klidu a porozumění. Pro tento účel zamýšleli částečně restaurovat tvrz v rozsahu z 15. století a obnovit blízký hospodářský objekt. Zde ubytování návštěvníci měli načerpat nových sil prostřednictvím zdravé výživy a komplexního systému zdravého duchovního života. Hosté se měli podílet na hospodaření a drobné řemeslné výrobě. O chod centra se mělo starat 6–7 stálých pracovníků.¹³ Lídři komunity byli vedeni touhou vytvořit v Pasovarech zárodek mravně obrozeného „národa lidí“, který se měl snažit o „pozdvihnutí pravé důstojnosti člověka, jeho nezávislosti na všech tzv. vymoženostech, o cestu ke svobodě (...)“. Jádrem své vize vyjádřili následovně: „Celé společenství

¹³ Pracovní návrh *Projektu pro ozdravné centrum Pasovary*, zaslaný členy komunity dne 27. 5. 1992 referátu kultury Okresního úřadu v Českém Krumlově. NPÚ, ÚOP v Českých Budějovicích, spisový archiv, spis k objektu Světlík č. p. 27 – zbytky tvrze Pasovary, r. č. 1454.



↑ Obr. 4. Pasovary, bývalá tvrz, renesanční nástěnná malba loveckého výjevu, zdobící sál paláce (objekt B) přiléhající k jižní straně věže, dnes jako transfer uložená v SOKA Český Krumlov. Torzo malby, stěží rozeznatelné a ve střední části zcela zničené proražením otvoru, bylo restaurováno v letech 1990–1991, foto: Jarmila Hansová, 2023



← Obr. 5. Pasovary, bývalá tvrz, renesanční nástěnná malba loveckého výjevu (po restaurování), detail střelce, foto: Jarmila Hansová, 2023

bude nezávislé na elektrickém a telekomunikačním spojení a bude se živit plody vlastní práce, citlivě spjaté s okolní přírodou. Každému, kdo zde bude hledat svůj domov, bude možno rozvinout své přirozené vlohy ku prospěchu svému a obecnému. Máme v úmyslu obnovit rolnické hospodaření v budoucnu doprovázené chovem koní, drobnou řemeslnou výrobou – užité hrnčířství, košíkářství, kartáčnictví, popř. další (...)“.¹⁴

Záměry nadace *Robin Hood* i vizi ozdravného centra můžeme označit za opravdu velmi odvážné a jejich realizaci za stěží proveditelnou. Tvrz se totiž v roce 1992 nacházela v „dezolátním stavu“, přesto podle vyjádření odborníků bylo nutné ušetřit v maximální míře její konstrukce, protože představovala „cennou památku regionálního významu“. Jejich požadavkem také bylo vypracování detailních průzkumů (archeologického, stavebněhistorického, stavebně technického) a zpracování ověřovací studie využití objektu.¹⁵

Žádný z těchto průzkumů však tehdy nevznikl. Zmíněná komunita ani zdaleka neměla sílu uskutečnit svůj velkorysý projekt ozdravného centra. Tvrz proto roku 2001 darovala její

¹⁴ Dopis z 29. 11. 1992 vlastnoručně podepsaný vedoucími a dalšími členy komunity ve Světlíku, adresovaný Obecnímu úřadu ve Světlíku. NPÚ, ÚOP v Českých Budějovicích, spisový archiv, spis k objektu Světlík č. p. 27 – zbytky tvrze Pasovary, r. č. 1454.

¹⁵ Zápis z jednání, konaného dne 11. 2. 1992 za účelem stanovení vstupních podmínek pro rekonstrukci a využití tvrze v Pasovarech. Na jednání byli přítomni: Pavel Břicháček (Expozitura AÚ ČSAV Plzeň), Michael Rykl (Fakulta architektury ČVUT Praha), Václava Benešová (Památkový ústav České Budějovice), Eva Kačírková (Obecní úřad Světlík), Pavel Vrba (referát životního prostředí Okresního úřadu Český Krumlov) a Martin Šerák (referát kultury Okresního úřadu Český Krumlov). NPÚ, ÚOP v Českých Budějovicích, spisový archiv, spis k objektu Světlík č. p. 27 – zbytky tvrze Pasovary, r. č. 1454.



Obr. 6. Pasovary, bývalá tvrz, světnička ve věži, vnitřní parapet okna opatřený novodobě vytesaným letopočtem 1608 se dvěma erby (autorem byl svérázný majitel tvrze, který tuto světničku obýval po roce 2001), foto: Jarmila Hansová, 2019

majitelka jinému, dobrodružně laděnému člověku.¹⁶ Ten se usídlil ve věži tvrze a svépomocí se pustil do menších oprav objektu, které však většinou probíhaly bez kontaktu s kompetentními úřady a bez jakékoliv dokumentace. Jednou z výjimek byla úřady povolená žádost o zastřešení věže bez její optické a hmotové změny v roce 2007. Několikrát také bylo provedeno jednorázové prořezání náletových křovin a stromů v areálu tvrze, ovšem bez následné údržby, takže tvrz se téměř trvale halila do nespoutané zeleně.

V roce 2018 došlo k zatím poslední majetkové změně. Čtyři noví spoluvlastníci téhož roku založili Spolek z Pasovar¹⁷ a neprodleně začali staticky zajišťovat sutí zavalené sklepy někdejšího jižního gotického paláce, které po opravě zastřešili pultovou střechou.¹⁸ Poté požádali o stanovení podmínek pro záměr přípravy obnovy tzv. renesančního paláce pasovarské tvrze¹⁹ a v roce 2021 o statické zajištění havarijního stavu obvodových

16 Notářský zápis / Darovací smlouva ze dne 14. 3. 2001 o darování parcely č. 880 (ostatní plocha neplodná) se všemi součástmi v obci Světlík, k. ú. Pasovary. Nový majitel krátce poté požádal o změnu využití této parcely na „stavební, s využitím zbojoviště“. NPÚ, ÚOP v Českých Budějovicích, spisový archiv, spis k objektu Světlík č. p. 27 – zbytky tvrze Pasovary, r. č. 1454.

17 Hlavním posláním Spolku z Pasovar je sdružovat členy, kteří jsou ochotni jakkoliv pomoci při obnově tvrze Pasovary a celé přilehlé obce, podílet se na činnosti spolku a jeho propagaci. Spolek na podporu obnovy této památky od roku 2019 pořádá v areálu tvrze hudební festival *Pasovarské trzení*, kvůli němuž byla v roce 2022 zastřešena památkově nechráněná stodola z 19. století v severním sousedství tvrze. V roce 2020 byla Krajským úřadem v Českých Budějovicích povolena veřejná sbírka na dobu neurčitou za účelem „rekonstrukce nemovité kulturní památky tvrze Pasovary a přilehlých budov a vybudování turistické vyhlídky na věži“.

18 Podkladem k opravě byl projekt *Statické zajištění kleneb a sklepů a obvodových stěn a konzervace koruny zdi tvrze Pasovary – I. etapa – jižní sklepy*, Ing. Pavel Dolanský, 12/2017, uložený v NPÚ, ÚOP v Českých Budějovicích, plánový archiv, arch. č. PD 11944. Souhlasné závazné stanovisko k této projektové dokumentaci bylo odborem památkové péče Městského úřadu Český Krumlov vydáno dne 31. 1. 2018. Souhlasné rozhodnutí o zastřešení části jižních sklepů vydal odbor památkové péče Městského úřadu Český Krumlov dne 28. 1. 2020. NPÚ, ÚOP v Českých Budějovicích, spisový archiv, spis k objektu Světlík č. p. 27 – zbytky tvrze Pasovary, r. č. 1454.

19 Odbor památkové péče Městského úřadu Český Krumlov ve shodě s NPÚ, ÚOP v Českých Budějovicích se záměrem souhlasil a v rozhodnutí z 9. 3. 2020 stanovil následující podmínky: projektovou dokumentaci na obnovu objektu v rozpracovanosti konzultovat s územním odborným pracovištěm Národního památkového ústavu v Českých Budějovicích a s Odborem památkové péče Městského



Obr. 7. Pasovary, bývalá tvrz, pohled od východu, sanace staticky narušených sklepů gotického paláce (B), foto: Radek Liška, 2018



Obr. 8. Pasovary, bývalá tvrz, stav po opravě sklepů gotického paláce (B) a zastřešení jejich části pultovou střechou. Ve sklepech se nachází výstava k historii tvrze, foto: Radek Liška, 2022

zdí a konzervace omítek věže a přilehlého jižního paláce.²⁰ V průběhu těchto prací též postupně začali odstraňovat nálety, které bránily rehabilitačním stavebním zásahům. Ministerstvo kultury ČR poskytlo na opravu tvrze v roce 2019, 2021 a 2022 finanční podporu z Havarijního programu.²¹

V letech 2019–2022 vytvořili pracovníci Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Českých Budějovicích několik nálezoých zpráv v rámci institucionální podpory dlouhodobého koncepčního rozvoje výzkumných organizací (IP DKR-VO) Ministerstva kultury (výzkumná oblast Nemovité památky).²² Z prostředků tohoto výzkumného úkolu bylo hrazeno i zaměření tvrze, provedené Tomášem Dolanským,²³ a dílčí stavebněhistorický průzkum, zpracovaný Kateřinou Kroulíkovou.²⁴ Přítomná stať je sumarizací poznatků, získaných z těchto podkladů, z archivní rešerše a z prvního důkladného průzkumu tvrze Michaela Rykla z roku 1985, který je zde zároveň aktualizován.

Tvrze u Českého Krumlova a jejich vztah k Rožmberkům

Kromě tvrze Pasovary vznikla na poměrně malém prostoru jihozápadně od Českého Krumlova další čtyři drobná panská sídla, založená v době od konce 13. do zhruba poloviny 14. století. Jen dvě z nich (Slavkov a Kladenské Rovné) se dnešních dnů dočkaly v podobě, která umožnila alespoň dílčí poznání jejich stavebního vývoje.²⁵ Tvrz ve Slavkově v roce 1607 koupilo město Český Krumlov, které v objektu zřídilo faru, v níž se dodnes dochovala mohutná hranolová věž tvrze.²⁶ Tvrz v Kladenském Rovném byla upravena na myslivnu klášterem Vyšší Brod, který statek odkoupil v roce 1505.²⁷ Blíže zkoumat však již nelze tvrz ve Větrní, kterou založili Višňové z Větrní, sídlící zde až do roku 1603, kdy ji prodali Krumlovským; objekt tvrze byl totiž koncem 19. století razantně přestavěn na školu. Tvrz Trojan, které patřily vladým z Trojan a ze Světlíka, byla podrobena pouze archivnímu a archeologickému průzkumu s velmi zajímavými a přínosnými výsledky, neboť

úřadu Český Krumlov a předložit ji k vydání závazného stanoviska, zaměřit stávající stav objektu, zpracovat stavebněhistorický průzkum, inventarizaci existujících architektonických prvků a ostatních součástí stavby a další specializované průzkumy potřebné dle charakteru obnovy. NPÚ, ÚOP v Českých Budějovicích, spisový archiv, spis k objektu Světlík č. p. 27 – zbytky tvrze Pasovary, r. č. 1454.

20 Souhlasné rozhodnutí vydal odbor památkové péče Městského úřadu Český Krumlov dne 28. 1. 2020. NPÚ, ÚOP v Českých Budějovicích, spisový archiv, spis k objektu Světlík č. p. 27 – zbytky tvrze Pasovary, r. č. 1454.

21 NPÚ, ÚOP v Českých Budějovicích, spisový archiv, spis k objektu Světlík č. p. 27 – zbytky tvrze Pasovary, r. č. 1454.

22 Všechny operativní průzkumy a dokumentace (OPD) jsou uloženy v plánovém archivu NPÚ, ÚOP v Českých Budějovicích: ŠNEJD, Daniel – HANSOVÁ, Jarmila, *Pasovary – tvrz (ČK), první etapa průzkumu. Základní identifikace objektů v areálu zříceniny tvrze a komentář ke geodetickému zaměření, provedenému Tomášem Dolanským, OPD*, NPÚ, ÚOP v Českých Budějovicích 2019 (arch. č. PD 127 86); BLOCH, Jiří – BABICKÁ, Veronika – ŠNEJD, Daniel, *Pasovary – tvrz (ČK), druhá etapa průzkumu. Renesanční palác, OPD*, NPÚ, ÚOP v Českých Budějovicích 2020 (arch. č. PD 13162); ŠNEJD, Daniel, *Pasovary – tvrz (ČK), třetí etapa průzkumu. Vnější fasády věže a nadzemní části přilehlého paláce, OPD*, NPÚ, ÚOP v Českých Budějovicích 2021 (arch. č. PD 13519); ŠNEJD, Daniel, *Pasovary – tvrz (ČK), čtvrtá etapa průzkumu. Jádru přízemí objektu B – gotický palác včetně severní přístavby, OPD*, NPÚ, ÚOP v Českých Budějovicích 2022 (arch. č. 14092).

23 Všechna zaměření jsou uložena v plánovém archivu NPÚ, ÚOP v Českých Budějovicích: DOLANSKÝ, Tomáš, *Dílčí zaměření tvrze Pasovary. Geodetická dokumentace skutečného provedení stavby (sklepy a přízemí – půdorysy a řezy)*, CePT, s. r. o., Český Krumlov 2017 a 2018 (arch. č. PD 14094); DOLANSKÝ, Tomáš, *Geodetické zaměření skutečného provedení stavby Pasovary. Zaměření věže a fotoplány stěn celé tvrze*, CePT, s. r. o., Český Krumlov 2020 (arch. č. PD 13957); DOLANSKÝ, Tomáš, *Pasovary tvrz – fotoplány částí objektu B (gotického paláce), odkryté v rámci archeologického výzkumu v roce 2019*, CePT, s. r. o., Český Krumlov 2020 (arch. č. PD 14095).

24 KROULÍKOVÁ, Kateřina, *Stavebně historický průzkum Pasovary – renesanční palác tvrze č. parcely 17, katastrální území Pasovary*, Buštěhrad 2021, uloženo v NPÚ, ÚOP v Českých Budějovicích, plánový archiv, arch. č. PD 13520.

25 KOBLASA, Pavel – KOVÁŘ, Daniel, *Panská sídla jižních Čech*, České Budějovice 2003, passim.

26 CHOTĚBOR, Petr – KROUPA, Pavel – RYKL, Michael, *Středověké sídlo ve Slavkově u Českého Krumlova, Archeologia historica*, 1990, roč. 15, s. 235–249.

27 ŠNEJD, Daniel – HANSOVÁ, Jarmila, *Kladenské Rovné č. p. 26. OPD objektu bývalé myslivny a středověké tvrze*, NPÚ, ÚOP v Českých Budějovicích, plánový archiv, arch. č. PD 9373.

koncem 15. století v důsledku připojení ke statku Větrní poměrně rychle zanikla.²⁸ V tomto regionu se nacházely ještě další statky či dvory (například Cipín), kde žily vladyské rodiny. O podobě jejich sídel však nejsme informováni.

Ve středověku a v 16. století byla řada vlastníků těchto tvrzí či statků ve služebném vztahu k Rožmberkům, sídlícím v letech 1302–1602 v Českém Krumlově. Tyto nižší šlechtice můžeme v pramenech sledovat na postech úředníků centrální i místní správy panství, kteří patřili mezi nejvyšší vrstvu rožmberské klientely. Jak dále uvidíme, patřili mezi ně i majitelé tvrze Pasovary. Podle důkladné práce Roberta Šimůnka bylo v 15. století hlavní motivací vstupu nižší šlechty do služebného poměru k mocnému rodu zejména jejich výhodnější právní a společenské postavení. Výši příjmů za službu u Rožmberků pramenná základna neumožňuje rekonstruovat. V této době nelze tedy prokázat, ale ani předpokládat, že by příslušníci rožmberské klientely vynikali svou zámožností nad ostatní nižší šlechtu v jižních Čechách. Teprve koncem 16. století lze na základě pramenů odhadnout, že služné a deputáty pro úředníky a dvořany mohly dosáhnout zhruba třetiny celkového podílu z celkového objemu jejich příjmů. V 15. století lze jen torzovitě doložit hospodářské aktivity příslušníků nižší šlechty, je však patrné, že se věnovali zejména obchodnímu podnikání, zájem měli i o rybníkářství a pěstování obilí.²⁹

Nejstarší historie Pasovar

Vznik tvrze Pasovary lze zřejmě spojit přímo s počátky obce, kterou založil Dominik, pasovský ministeriál ve službách rodu Vítkovců, někdy před rokem 1291. Tehdy Dominik, uváděný s přídomkem z Pasovar, daroval cisterciáckému klášteru ve Vyšším Brodě část desátku v Pasovarech. Členové jeho rodiny vlastnili i některé další menší statky v okolí, podle nichž si přidávali nebo měnili své přídomky (z Cipína, Metlice, Doudleba, Uzdičova). Pasovary udrželi až do roku 1437, kdy zemřel Jan Lovík z Pasovar. Jeho zboží podle tehdejšího práva připadlo jako odumrlý královské komoře.³⁰ Ještě v roce 1437 si Pasovary vyprosil Matěj Višně z Větrní († před 1447). O pasovarské zboží však projevil vážný zájem již roku 1422, kdy mu král Zikmund povolil uzavřít majetkový spolek se sirotem Jana Lovíka z Pasovar. Vladyský rod Višňů pocházel z Českokrumlovska, jeho členové již od 13. století zastávali nejrůznější posty ve službách Rožmberků a ještě v průběhu 16. století se počítali ke stabilnímu jádru jejich klientely. Matěj Višně patřil k nejvyšším rožmberským úředníkům (zastával například úřad purkrabího na Divčím Kameni a poté několikrát prestižní úřad krumlovského purkrabího), Oldřicha z Rožmberka doprovázel i na jeho diplomatických cestách v rakouských zemích. Pasovary záhy přenechal rytíři Petru Kačice z Dětrichovic. Kačicové patřili k odpůrcům husitů, a proto se lze domnívat, že Matěj Višně mu v neklidných dobách husitských válek dopomohl k sídlu v okruhu katolického rožmberského dvora. Kolem roku 1467 Pasovary získal Matějův syn Jiřík Višně z Větrní († 1482). Ten sem přesídlil a věnoval se hlavně hospodaření, mj. založil blíže neurčený rybník. Zůstával stranou veřejného života a dokonce se vzdal i úřadu krumlovského purkrabího. Po jeho smrti převzal Pasovary jeho syn Václav Višně († po roce 1544).³¹

28 ÚLOVEC, Jiří, *Tvrziště Trojaň, Výběr. Časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech*, 2004, roč. 41, č. 3, s. 191–199; z posledních archeologických průzkumů např. HOJEROVÁ, Hana – JOHN, Jan – KOCINA, Jan – KOVÁŘ, Daniel – PTÁK, Martin – VONDROVSKÝ, Václav, *Nový nálezy militárie a terénních reliktů souvisejících se zaniklou tvrzí Trojaň (okr. Český Krumlov), Archeologické výzkumy v jižních Čechách*, 2014, roč. 27, s. 281–293.

29 ŠIMŮNEK, Robert, *Správní systém šlechtického dominia v pozdně středověkých Čechách. Rožmberská doména 1418–1472*, Praha 2005, zejména s. 406–438; TÝŽ, *Rožmberská klientela 15. století. IV. Služebné vztahy v horizontu několika generací (z Kozího, z Kraselova, z Větrní)*, *Výběr*, 2002, roč. 39, s. 130–146.

30 SEDLÁČEK, August, *Hrady, zámky a tvrze Království českého*, díl I., Praha 1994 (3. vyd.), s. 93–94; STEJSKAL, Aleš, *Šumava ve středověku a raném novověku*, in: *Šumava: příroda, historie a život*, Praha 2003, s. 367–378, zde s. 368; DOSPIVA, Pavel, *Cisterciácký duktus v listinách klášterů Wilhering, Vyšší Brod, Plasy, Oslavany a Tišnov (1270–1313)*, magisterská diplomová práce, Brno: Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, Ústav pomocných věd historických 2011, s. 30.

31 ŠIMŮNEK, R., *Rožmberská klientela*, zde s. 133–138; TÝŽ, *Správní systém*, s. 452; SEDLÁČEK, A., *Hrady, zámky a tvrze*, s. 93–94; KOČNAR, Jan, *Tvrz Pasovary – k její historii a držitelům*, *Výběr*, 1990, roč. 27, s. 7–15, zde s. 9–12.

Pasovary za rožmberského dvořana Jana Višně z Větrní († 1575)

Za zřejmě úspěšného hospodaření Jiříka Višně a jeho syna Václava se jejich rodové statky rozrostly.³² Po Václavově smrti je kolem roku 1545 převzal jeho syn Jan Višně z Větrní († 1575). Jan byl vychováván na rožmberském dvoře. Jeho těsný vztah k Rožmberkům dokládá například přítomnost Anny z Roggendorfu (matky posledních Rožmberků Viléma a Petra Voka) na jeho svatbě v Žirovnici roku 1551. On sám v roce 1562 patřil mezi ty dvořany, jimž byl svěřen čestný úkol přivést Vilému z Rožmberka manželku Žofii Braniborskou.³³ Roku 1569 je Jan z Višně zmiňován v dopise krumlovského purkrabího Lorenze Mastníka, který žádal Viléma z Rožmberka o svolení k uspořádání střeleckých závodů: ... s vůlí Vaší Milosti s panem Pasovarským od dnes za tejden při městě Krumlově střelbu z ručnic o dva koflíky stříbrné pozlacené položit. Že k tomu ráčíte milostivě povolení dát (neb střelba měšťanům a poddaným Vaší Milosti od přespólních střelců bude moci i užítu přijít.)³⁴ Lze tedy předpokládat, že právě za Jana Višně získala tvrz reprezentativní podobu. Jejím zřejmě jediným hmatatelným pozůstatkem je výše zmíněná nástěnná malba lovecké scény, kdysi zdobící sál paláce přiloženého k jižní straně věže.

Úpadek Pasovar, jejich konfiskace a prodej městu Český Krumlov (1624)

Janův syn Adam Višně, který Pasovary vlastnil od roku 1575 až do své smrti o deset let později, však byl špatným hospodářem. Vedl nezřízený život, s krumlovskými měšťany byl v neustálých sporech a kvůli svým dluhům začal odprodávat části svého majetku.³⁵ Po smrti nezdravého Adama Višně roku 1585 spravovala sirotčí majetek po tři roky jeho sestra Anna Kolichreitová z Větrní, než se ho roku 1589 ujal Adamův syn Jan Višně. Ten však musel kvůli otcovým dluhům odprodat další části majetku, například roku 1603 prodal statek Větrní městu Český Krumlov, Pasovary si však ponechal. I o ně však přišel, ovšem z politických důvodů ještě před bitvou na Bílé hoře v nesnadné době stavovského povstání. Když roku 1620 do jižních Čech vtrhla císařská vojska, císařský hejtman opakovaně oběsíl Jana Višně, aby před ním na Krumlově potvrdil svou loajalitu císaři. Jan však nedbal, a místo toho zamířil na švamberský hrad Rožmberk, kde tehdy ležela stavovská posádka. Jan Višně byl proto nařčen z rebelantství a Pasovary mu byly zkonfiskovány.³⁶

Zkonfiskovaný statek Pasovary dne 10. června 1624 koupilo za 6840 kop a 41 grošů míšeňských město Český Krumlov. Podle smlouvy jej získalo v rozsahu, který předtím vlastnil „urozený pan Jan Višně z Větrně a na Pasovařích (ujevše ještě před slavným vítězstvím J. M. C. [= Jeho Milosti Císařské] od statku svého k nepřítelům J. M. C. se připojil, pročež také z jistého J. M. C. poručení týž statek jeho jakožto odběčný k ruce J. M. C. a ujat konfiscován byl).“ Zboží zahrnovalo „tvrz ve vsi Pasovary, při níž dvě štěpnice, při též tvrzi dvůr poplužní s poplužím, s pivovarem, lesy, rybníky, s potokem, dvůr Zatoňské Dvory pod Zátóní, ves Pasovary, ves Světlík, ves Černíkov (Uretschlag) se všemi lidmi poddanými, osedlými i neosedlými, na těch gruntech zrodilými, aneb odtud zbiehlými, s dvory kmetčími, s platy stálými i běžnými, ospy,³⁷ kury, robotami, s krčmami vejsadními, háji, lukami, porostlinami, hony, lvy a vodotočinami a sumou se vším a všelijakým k těmuž na před jmenovanému dědictví od starodávna příslušenstvím i se vši zvůli a plným panstvím tak a v témž plném právě v těch věcech a hranicích, v nichžto nadepsané dědictví odstarodávna záleží.“³⁸

32 Václav Višně držel Pasovary (tvrz, dvůr i ves), Větrní (tvrz, dvůr s dvojím poplužím a ves), pustou tvrz Trojaň s dvorem, poplužní dvory Kajkan a Zatoň, vesnice Dobřejov, Němčí, Kaliště, Mezipotočí a Metlín, právo vybírat platy v Kramolíně a Světlíku, v Cipíně právo vybírat na jednom člověku desátek; Václav přikoupil Všimary a vsi Dlouhou Lhotku a Skupečnou. SEDLÁČEK, A., *Hrady, zámky a tvrze*, s. 94.

33 SEDLÁČEK, A., *Hrady, zámky a tvrze*, s. 94.

34 ČECHURA, Jaroslav, *Jakub Krčín z Jelčan. Architekt jihočeských rybníků*, Praha 2020, s. 191.

35 SEDLÁČEK, A., *Hrady, zámky a tvrze*, s. 94.

36 KOČNAR, J., *Tvrz Pasovary*, s. 12–14.

37 Ospy = přírodní daň v obilí. Viz např. ČECHURA, J., *Jakub Krčín*, s. 185.

38 Státní okresní archiv Český Krumlov (dále jen SOKA ČK), fond Archiv města Český Krumlov (dále jen: AM ČK), M-1, i. č. 49, sign. A I (staré označení IV D 9 a), kart. č. 7, Smlouva ze dne 10. 6. 1624 (dáno v Praze) o koupi konfiskovaného majetku Jana Višně z Větrní a na Pasovarech, dle níž město Český Krumlov kupuje vsi Pasovary, Zatoňské Dvory, Světlík a Dvořetín.

Janův syn Jan Adam Višně pak ještě v letech 1628 a 1637 žádal císaře, aby mu byly Pasovary vráceny, leč marně. Ani představitelé města Krumlova se zřejmě nepostavili vstřícně k jeho žádosti z roku 1653 na vyplacení 6000 kop grošů míšeňských za Pasovary.³⁹

Hospodářský dvůr v režii města Český Krumlov (1624–1793)

Pasovary se hned po odkoupení městem Krumlovem ocitly v obecním účtu z roku 1625/1626 spolu s nedávno pořízenými dvory ve Větrní (1603) a Slavkově (1607).⁴⁰ Postupně se počet městských dvorů rozhojnil o Soběnov a krumlovský Fričkův dvůr (v neúplně zachovaných účtech se objevují od roku 1653), po polovině 18. století přibyl ještě „obecní dvůr“. Hojně zachované městské účty ze 17. a 18. století u těchto dvorů zachytily příjmy z prodeje dobytka, drůbeže, vajec, másla, smetany, mléka, kysaného zelí, medu, pšenice a ječmene pro městský pivovar, sáhového dřeva a podobně, a výdaje na čeledí, nákup hospodářského vybavení a zvířat, na řemeslníky, rozmanité opravy či pořizování běžného mobiliáře.⁴¹ Stručnost jednotlivých účetních položek však neumožňuje identifikovat, kterých objektů ani jakých konkrétních prací se stavební práce týkaly.

Rozprodání (raabizace) dvora Pasovary roku 1793

Důležitým mezníkem pro vývoj dvora s tvrzí byl rok 1793, kdy byl emfyteuticky rozprodán⁴² podle zásad, které na počátku sedmdesátých let 18. století zformuloval rakouský dvorní rada a národohospodář František Antonín Raab. Patřil mezi ty, kdo se tehdy snažili hledat řešení poddanské otázky, která nabyla palčivé aktuálnosti zejména po velkém hladomoru v Čechách v letech 1770 a 1771.⁴³ Podstata Raabovy reformy spočívala v převedení roboty na peněžitý plat (reluice) na základě dobrovolné dohody mezi vrchností a poddanými. Ti si mohli v dražbě do dědičného nájmu emfyteuticky zakoupit části panských dvorů, které vrchnost určila k rozprodání. Zájemci se na základě emfyteutických smluv stali dědičnými pachtýři částí pozemků a budov dvora. Jednotlivé díly dvora, za tím účelem rozměřené geometry, byly zvány „usedlosti“ (*Ansiedlungen*), neboť se počítalo s tím, že nájemci (famiilianté) se zde usadí i s rodinami. Své vrchnosti platili pravidelný nájem, byli osvobozeni od robot a vyvázáni z nevolnictví. Vrchnost si sice stále držela „vrchní nadvlastnictví“ (*dominium directum*) a měla možnost špatně hospodařícího či neplatícího rolníka sesadit, vazba mezi ní a těmito poddanými však byla mnohem volnější. Císařovna Marie Terezie umožnila Raabovi tuto metodu poprvé vyzkoušet v roce 1775 na několika bývalých jezuitských panstvích, od roku 1777 měla být zavedena na všech komorních panstvích v Čechách a ostatních exjezuitských statcích a od roku 1778 i na panství královských měst (včetně např. Českých Budějovic). Zavádění raabizace velkostatků bylo velmi pomalé, neboť reforma se nesetkávala s ochotou soukromých vlastníků panství, ale ani u poddaných tato novinka nevzbuzovala důvěru. Byla však jednou z předzvěstí nutnosti zrušit v celé zemi nevolnictví (zrušeno roku 1781) a poddanství (zrušeno až v roce 1848).⁴⁴

39 SEDLÁČEK, A., *Hrady, zámky a tvrze*, s. 94.

40 SOKA ČK, AM ČK, K-1, i. č. 819, sign. B III 1b, kart. č. 45, Hospodářské počty 1625–1626.

41 Městské účty pro období, které nás zajímá, tedy od počátku 17. do poloviny 19. století, se dochovaly sice mezerovitě, přesto však ve značném množství. Obsahovaly též kapitoly věnované účetnictví hospodářských dvorů včetně Pasovar. SOKA ČK, AM ČK, K-1, i. č. 384–508, sign. B III 1a, kart. č. 21–31 (účty z let 1602–1791); i. č. 777–974, sign. B III 1a, B III 1b, kart. č. 41–49 (účty z let 1609–1767); tamtéž, AM ČK, M-1, i. č. 1754–1828, sign. B IV G 1, kart. č. 74–85 (účty z let 1791–1850).

42 SOKA ČK, AM ČK, M-1, i. č. 3389, sign. C IV D 2, kart. č. 1001, emfyteutické smlouvy z roku 1793 s poddanými, jimž byl rozprodán statek Pasovary. Oceňovací elaborát obce Pasovary z roku 1827 mylně uvádí, že pasovarský dvůr byl rozprodán v roce 1801. NA, fond Stabliní katastr – duplikát (dále jen: SK-dupl.), i. č. 284, písemný operát stabliního katastru Pasovary, *Catastral Schätzungs-Elaborat der Steuergemeinde Passern, 1827*.

43 O důvodech a pozadí snah reformovat poddanství a nevolnictví v Čechách zeširoka pojednává např. CERMÁN, Ivo, *1. 11. 1781 – Zrušení nevolnictví. Základ občanské svobody*, Praha 2022.

44 CERMÁN, I., *1. 11. 1781 – Zrušení nevolnictví*, zejm. s. 126–134; PELTAN, Lubomír, Robotní abolice na jihlavském panství v letech 1778–1782, *Vlastivědný sborník Vysočiny. Oddíl společenských věd*, 2006, s. 65–82; PROCHÁZKA, Jan, *Parcelování velkostatků (raabisace) za Marie Terezie v Čechách*, Praha 1925, *passim*.



Obr. 9. Pasovary, originální mapa stabilního katastru, 1826, zdroj: Ústřední archiv zeměměřictví a katastru, sign B2 a 4C 1793 9

K této reformě přistoupilo po předchozí přípravě i město Český Krumlov, které ji na sklonku 18. století provedlo na všech svých statcích. Pasovarský dvůr byl roku 1793 rozdělen na šest dílů čili „usedlostí“, označených – stejně jako u jiných dvorů – prostě jen pořadovými čísly „první“ až „šestá“. Číslo popisná byla přidělena až následně, nejpozději roku 1810, ovšem již podle tehdejšího majetkového rozdělení, které původní počet šesti „usedlostí“ rozdrobilo na menší díly.⁴⁵ Každá „usedlost“ obsahovala část budov dvora a pozemky.⁴⁶ Pozemky byly rozčleněny na základě plánu pasovarského statku. Plán vyhotovil již roku 1783 c. k. geometr Vavřinec Zikmund Warta, který pochopitelně zaměřil jen panské nemovitosti, tudíž zde nejsou zobrazena poddanská vesnická stavení s jejich pozemky. Panská pole, louky a pastviny byly na plánu rozměřeny na úzké pruhy a označeny čísly 1–6 podle toho, ke které „usedlosti“ připadly. U budov tato čísla bohužel poznamenána nebyla.⁴⁷

Po provedení veřejné dražby pasovarského dvora byly s šesti vítěznými zájemci dne 19. srpna 1793 uzavřeny emfiteutické smlouvy. Na jejich základě se familianté stali dědičnými pachtýři příslušných „usedlostí“, za které zaplatili relativně nízkou cenu, a byl jim stanoven příslušný roční nájem.⁴⁸ I přes snahu vyšších míst o spravedlivé rozdělování dvorů mezi zájemce se při dražbách nepostupovalo vždy korektně. Doklady o tom existují pro mnohá místa, například pro panství královského města Českých Budějovic,⁴⁹ a jak dále uvidíme, ani Pasovary tomuto nešvaru neunikly.

45 „Pasovary – odhadní protokol všech domků, nacházejících se dne 9. 10. 1810 v bývalém pasovarském dvoře, zřízených zčásti z tamních rozdělených dvorských budov, zčásti nově postavených tamními osadníky na jejich pozemcích.“ SOKA ČK, AM ČK, K-1, i. č. 1428 b, kniha č. 44, sign. B III F 2, Pozemková kniha emfiteutů města Český Krumlov (Emphiteuten Grundbuch Nro. II z let 1797–1815) (dále jen: Pozemková kniha emfiteutů ČK, II. díl), fol. 301–302.

46 SOKA ČK, AM ČK, M-1, i. č. 3389, sign. CIV D 2, kart. č. 1001; tamtéž, i. č. 3422, sign. CIV K 1, kart. č. 1124, emfiteutické smlouvy a korespondence z roku 1793 (a z pozdějších let) týkající se rozprodání statků Slavkov a Pasovary.

47 Mapa dvora Pasovary (*Grundriss des Mayerhofs Passern*), Laurentius Sigismundus Warta, 1783. SOKA ČK, AM ČK, K-1, i. č. 2926, sign. D III, desky 11/ 3. Tato mapa byla beze změny zkopírována v roce 1830: *Geometrischer Plan über die Mayerey Passern*, copiert Ignatz Huschak, 1830. SOKA ČK, AM ČK, M-1, i. č. 3506, sign. D III, desky.

48 Národní archiv (dále jen: NA), fond Josefský katastr (dále jen: JK), kart. č. 1432 a 1433, i. č. 3060, Josefský katastr obce Velké Strážné, 1785.

49 PROCHÁZKA, J., *Parcelování velkostatků*, s. 42–43.



Obr. 10. Mapa dvora Pasovary, L. S. Warta, 1783, zdroj: SOKA ČK, AM ČK, K-1, i. č. 2926, sign. D III, desky II/3, rozehlá panská pole, louky, pastviny a lesy rozměřené na úzké pruhy a označené čísly „usedlostí“, ke kterým byly přiřazeny (N. 1 až N. 6)

Pozemky dvora Pasovary byly rozděleny všem šesti nájemcům ve stejné výměře, na každého připadlo něco málo přes 25 strychů polí a 33 strychů luk a pastvin. Pozemky byly ve smlouvách sepsány podle topografických čísel a názvů tratí, které byly převzaty z evidence josefského katastru z roku 1785,⁵⁰ tato čísla se však neshodují s číslováním parcel stabilního katastru.⁵¹ Ceny pozemkových podílů se u jednotlivých usedlostí i přes jejich stejnou výměru lišily, zřejmě dle odhadnuté bonity půdy, a kolísaly mezi 774–903 zlatými. Výjimkou byla pouze nápadně nízká cena za pozemky připadající k „první usedlosti“, totiž pouhých 309 zl. Vysvětlení této anomálie nacházíme v dopise schwarzenberského vrchního právního konsulentu Adriana Battisty,⁵² adresovaném dne 24. října 1793 krumlovské městské radě. Podle Battistových slov tuto velmi nízkou cenu dohodli pro nájemce prvního dílu sami dražebníci. Asi nás nepřekvapí, že tento díl připadl dosavadnímu šafáři pasovarského dvora, Gabrielu Malschingerovi. Jeho další výhodou oproti ostatním bylo, že budovy, které s pozemky vydražil, byly částí jeho dosavadního bytu a na rozdíl od ostatních nájemců tedy nemusel investovat do jejich zobytnění.⁵³

Při čtení písemností týkajících se prodeje budov musíme mít na paměti instrukce, podle kterých se dražby panských dvorů tenkrát odehrávaly. Jedna z nich, vydaná 15. ledna 1779 pro budějovický magistrát, zněla: ... a) Při rozprodeji poplužních staveb budiž hleděno

50 NA, JK, kart. č. 1432 a 1433, i. č. 3060, Josefský katastr obce Velké Strážné, 1785.

51 NA, fond Stabilní katastr - indikační skici (dále jen: SK-IS), sign. Bud 61, indikační skica stabilního katastru Velké Strážné – intravilán vsi Pasovary, 1826.

52 Adrian Adalbert Battista byl knížetem ze Schwarzenbergu pověřen dozorem nad poddanskými městy. Do schwarzenberských služeb se dostal poté, co musel v roce 1787 opustit úřad českobudějovického primátora, neboť jej krajský úřad po vyšetřování zpronevěř v městském hospodářství označil jako jednoho z hlavních viníků. KOVÁŘ, Daniel, *Muži v čele budějovické radnice*, České Budějovice 2008, s. 46–47.

53 SOKA ČK, AM ČK, M-1, i. č. 3422, sign. CIV K 1, kart. č. 1124. Například Adalbert Schinko, který si zakoupil pátou „usedlost“, si musel obydli přestavět ze starého ovčína. SOKA ČK, AM ČK, K-1, i. č. 1428 b, kniha č. 44, sign. B III F 2, Pozemková kniha emfiteutů ČK, II. díl, fol. 31–33, prodej pátého dílu usedlosti mezi Albertem Schinkem a jeho synem Gregorem v roce 1799.

k nejvyšší láci. Budiž hleděno k tomu, že tyto stavby se neprodávají prostě jen jako stavby, nýbrž jako staré budovy, ze kterých si musí novousedlíci teprve upravit obydlí bez pomoci vrchnosti, b) z toho následuje, že tyto stavby nesmí býti oceňovány mnohem výše než pouhý stavební materiál, c) kvůli pořádku bude nejlépe dáti odhadcům stvrditi jejich odhad přísahou, aby se předešlo všemu podplácení, které by mohlo nový systém pokaziti.“ Je tedy možné, že pod vlivem instrukce si tvůrci odhadních protokolů všímali zejména závad popisovaných nemovitostí, aby se odůvodnila jejich nižší cena.⁵⁴

Obytné a hospodářské budovy kolem věže (které nás zajímají nejvíce, neboť se nacházejí v okrsku bývalé tvrže) byly rozděleny na „usedlost první, druhou a třetí“. Ze samotného hospodářského dvora, jenž se rozkládal jižně od tvrže (dnes po něm již není památky), vznikly „usedlosti čtvrtá, pátá a šestá“, přičemž dvě části zdejší stodoly připadly ještě k „usedlosti první a druhé“. Ceny jednotlivých dílů budov se pohybovaly od 97 do 232 zl. (bývalý šafář pořídil svůj příbytek za 145 zl.). Polovinu kupní ceny budov měli emfyteuté zaplatit hned, splátky druhé části byly rozloženy do následujících deseti let. U ceny pozemků se postupovalo stejně, ovšem s dvouletým posunem (od roku 1795), protože do té doby byly pozemky ještě propachtovány. Každému z emfyteutů byl vypočten roční nájem z pozemků a farní a školní desátek, který museli odvádět vrchnosti. Pokud by jej řádně neplatili, měla vrchnost právo nemovitosti odkoupit zpět a pronajmout je někomu jinému. Po splacení emfyteuta získal usedlost i s pozemky do dědičného nájmu a tudíž s nimi mohl podle libosti svobodně vládnout, upravovat je, dědit nebo (emfyteuticky) prodat. Vrchnost, která stále zůstávala majitelkou všech částí dvora, na sebe převzala placení všech dominikálních daní, daně silniční a daně za kvartýrování vojsk. Emfyteuta ale musel plnit všechny v zemi vypsané materiální odvody a obstarat všechny přípravy a transporty, které zeměpán požadoval.⁵⁵

Tento majetkoprávní stav evidovaný v emfyteutických knihách⁵⁶ trval až do roku 1848, kdy bylo zrušeno poddanství, a v následných letech byly vyvazovány poddanské povinnosti. Raabizované dvory měly v tomto procesu zvláštní postavení. Jejich nemovitosti a půda totiž zůstaly emfyteutickým dědičným nájemcům v přímém vlastnictví. Avšak panské statky, obhospodařované dosud robotní silou poddaných, zůstaly jejich vrchnostem, ač roboty byla samozřejmě zrušena.⁵⁷ Tak i usedlosti vzniklé roku 1793 z pasovarského dvora si mohli dosavadní emfyteuté vykoupit a získat do svého přímého vlastnictví; majetkové převody těchto nemovitostí byly poté zaknihovávány v pozemkové knize obce Pasovary.⁵⁸

Prostorová identifikace jednotlivých budov bývalé tvrže a dvora

Zápisy v emfyteutických a pozemkových knihách jen naprosto výjimečně obsahují informace o stavebních úpravách objektů, vytvořených většinou z neobytných prostor bývalé tvrže a dvora. S jejich přestavbami na bydlení začali nájemci záhy po jejich získání v roce 1793, aby se v nich mohli usadit. Živelná stavební činnost na přelomu 18. a 19. století proměnila dispozici hospodářského dvora a vstupovala též do těla správních budov dvora, jejímž základem byla středověká a renesanční tvrz.⁵⁹ Bohužel se nepodařilo dohledat žádné plány, které by nám pomohly objasnit funkci a vnitřní členění jednotlivých budov bývalé tvrže. Nejstarším grafickým pramenem je až schematický zákres jejich rozlohy

54 PROCHÁZKA, J., *Parcelování velkostatků*, s. 24–25 a 42–43.

55 SOKA ČK, AM ČK, M-1, i. č. 3389, sign. CIV D 2, kart. č. 1001, emfyteutické smlouvy z roku 1793 na rozprodání pasovarského dvora.

56 Pro město Český Krumlov se zachovaly pouze dvě knihy emfyteutů, totiž druhá a čtvrtá, což nás limituje při dohledávání informací o osudech jednotlivých „usedlostí“ vzniklých z pasovarské tvrže. SOKA ČK, AM ČK, K-1, i. č. 1428 b, kniha č. 44, sign. B III F 2, Pozemková kniha emfyteutů ČK, II. díl; tamtéž, i. č. 1428a, kniha č. 45, sign. B III F 2, Pozemková kniha emfyteutů Český Krumlov z let 1835–1883 (dále jen: Pozemková kniha emfyteutů ČK, IV. díl).

57 PROCHÁZKA, J., *Parcelování velkostatků*, s. 53–54.

58 Katastrální úřad pro Jihočeský kraj, katastrální pracoviště České Budějovice – archiv (dále jen: KÚ JČ, kat. prac. ČB – archiv).

59 Příklady rozmanitě pojatých přestaveb rozparcelovaných hospodářských dvorů na přelomu 18. a 19. století uvádí například ŠKABRADA, Jiří, *Nástin vývoje vesnických půdorysů a pluin v Čechách: K výpovědní schopnosti map stabilního katastru*, Brno 2022, s. 276–282.



Obr. 11. Mapa dvora Pasovary, výřez obytných a hospodářských budov dvora, L. S. Warta, 1783, zdroj: SOKA ČK, AM ČK, K-1, i. č. 2926, sign. D III, desky II/3. Legenda: římské číslice I–VI označují díly šesti „usedlostí“, na které byl dvůr roku 1793 rozčleněn. Arabská čísla ve světlých kolečkách označují čísla popisná, které tyto části obdržely nejpozději v roce 1810

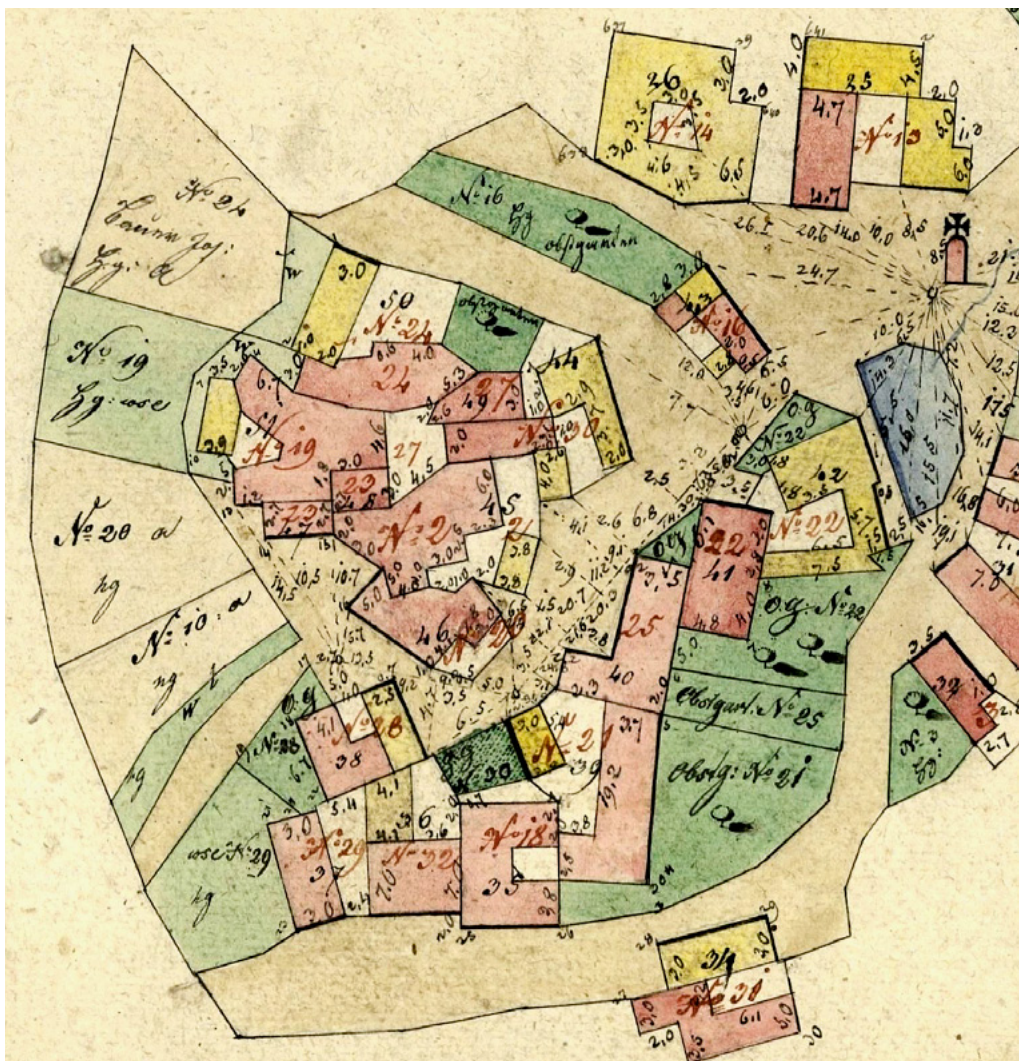
na již zmíněné mapě pasovarského dvora z roku 1783, která zachytila dvůr před jeho rozprodáním v roce 1793. Josefský katastr z roku 1785 rovněž nevnesl jasno do členění dvora na jednotlivé funkční části. Nacházíme v něm pouze stručný popis, že dominikální hospodářský dvůr patřící městu Český Krumlov byl zapsán pod č. p. 2 a byl opatřen čtyřmi zahradami – jedna z nich byla ohrazena zdí, druhá byla určena pro telata a třetí zahradou zřejmě protékal potok (*Bach Garten*).⁶⁰

Na mapách stabilního katastru z roku 1826 se shledáváme s půdorysnými změnami pasovarské tvrže a jejího dvora po třech desítkách let od jejich rozprodání.⁶¹ Během nich dědiční pachtýři přetvořili rozparcelovaný panský dvůr ve své grunty, z nichž každý musel mít nejen obytnou část s kuchyní a komínem, ale i hospodářské stavby pro dobytek, drůbež či prase, pro uskladnění obilí a dalších zemědělských produktů.

Exteriér západní strany bývalé tvrže zachytil Josef Seidel na několika fotografiích z první poloviny 20. století. Ty nám však nepomohou rozpoznat vnitřní dispozici areálu. Základním počinem tak byl Michaelem Ryklem zpracovaný stavebněhistorický rozbor budov bývalé tvrže z roku 1985. Geodetické zaměření z let 2017 a 2018 některé tehdy viditelné

60 NA, JK, kart. č. 1432 a 1433, i. č. 3060, Josefský katastr obce Velké Strážné, 1785.

61 NA, SK-IS, sign. Bud 61, indikační skica stabilního katastru Velké Strážné – intravilán vsi Pasovary, 1826.



Obr. 12. Hospodářský dvůr Pasovary po přestavbách uskutečněných v letech 1793–1826, indikační skica stabilního katastru Velké Strážné (intravilán), 1826, zdroj: NA, fond Indikační skici, sign. Bud 61. Legenda: čísla popisná červeně, černou barvou čísla parcelní (následně změněná, na extravilánu indikační skici Pasovar jsou již jiná parcelní čísla, beze změn užívaná až do 20. století)

části již nezachytilo kvůli pokročilému chátrání objektu. Přes vcelku nepochybnou identifikaci některých staveb areálu, jako je věž, středověký palác či severní, tzv. renesanční palác, se v areálu nachází torza zdí dalších objektů, u nichž sotva lze odhadnout dobu jejich vzniku či jejich účel.

Aby však bylo možné pracovat s dokumentací, vznikající jako podklad pro opravu a konzervaci bývalé tvrze, bylo třeba všechny části tvrze nějak pojmenovat. Rozčlenění jejich budov bylo nakonec nejlépe rozeznat na černobílém leteckém snímku Pasovar z roku 1947,⁶² tedy nedlouho před zbořením této vesnice. Jednotlivé objekty či spíše jejich střechy, tak jak to kvalita fotografie vůbec umožnila rozpoznat, jsme označili písmeny abecedy. Tato písmena jsme pak propsali do současného zaměření půdorysu tvrze od Tomáše Dolanského, které se tak stalo mnohem přehlednějším.⁶³ K vlastnímu poznání

62 Pasovary / Passern (okr. Český Krumlov), letecký měřický snímek 1947 (VGHMÚř Dobruška © MO ČR).

63 ŠNEJD, Daniel – HANSOVÁ, Jarmila, *Pasovary – tvrz (ČK), první etapa průzkumu. Základní identifikace objektů v areálu zříceniny tvrze a komentář ke geodetickému zaměření, provedenému Tomášem*

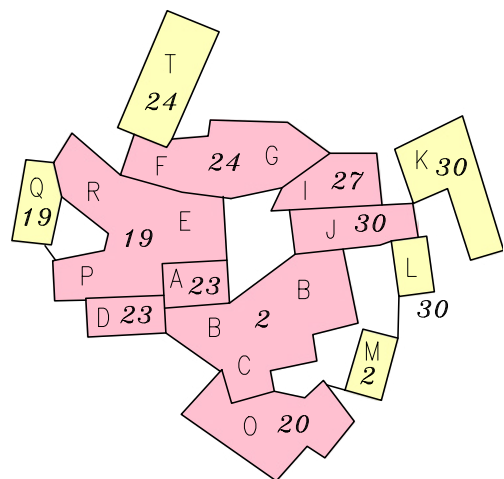
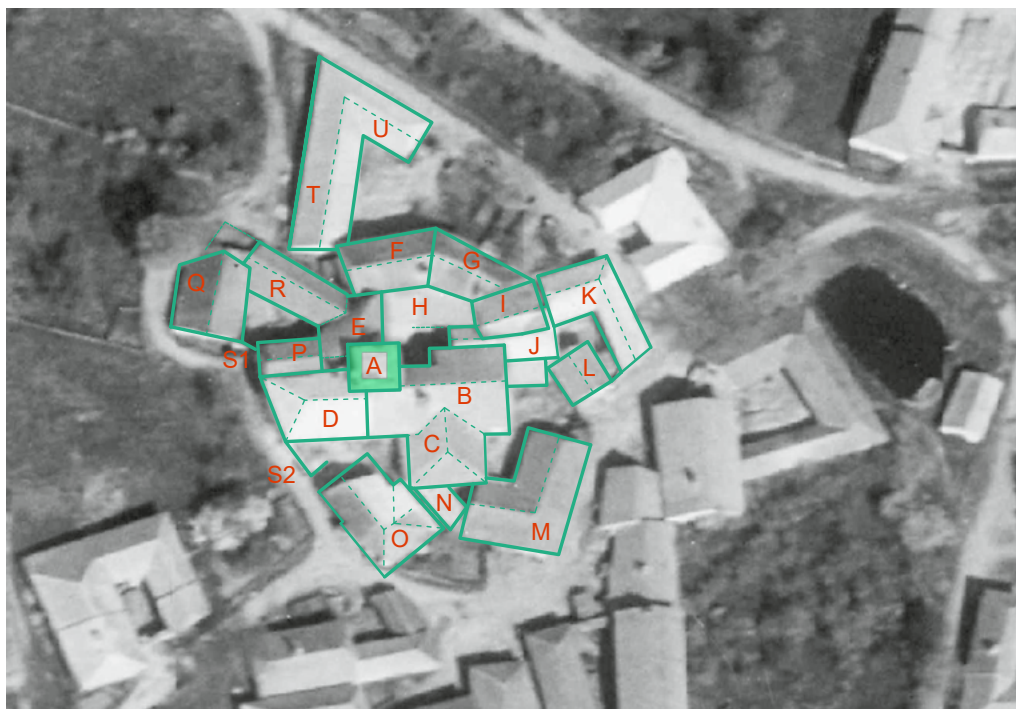


Obr. 13. Reambulovaná mapa stabilního katastru obce Pasovary, 1871, zdroj: Katastrální úřad pro Jihočeský kraj, pracoviště Český Krumlov

účelu budov pomohla až detektivní analýza dostupných písemných pramenů, které však máme k dispozici až pro období od přelomu 18. a 19. století.⁶⁴ Porovnáním jejich výpovědi s mapou pasovarského dvora z roku 1783 a zejména indikační skicou stabilního katastru z roku 1826 (uvádějící čísla popisná) se podařilo orientačně zjistit tehdejší využití většiny budov a také rozlišit stavby vzniklé až po rozprodání dvora.

Dolanský, OPD, NPÚ, ÚOP v Českých Budějovicích 2019. Uloženo v NPÚ, ÚOP v Českých Budějovicích, plánový archiv, arch. č. PD 12786.

64 Při práci s prameny byly největším oříškem zejména chyby v některých číslech popisných (přidělených v roce 1810) a u starších písemností zase jejich neexistence. V emfyteutických knihách jsme byli u kupních smluv jednotlivých částí bývalého pasovarského dvora odkázáni na případnou zmínku, o kterou „usedlost“ se jedná. Velkou bedlivost vyžadoval fakt, že tyto celky se v některých případech dále majetkově dělily ještě před přidělením popisných čísel. V takovém případě jsme byli odkázáni na posloupnost majitelů, kterou ve většině případů bylo možné zachytit i při neúplném zachování emfyteutických knih.



↑ Obr. 14. Letecký měřický snímek Pasovar, 1947, zdroj: VGHMÚř Dobruška © MO ČR. Legenda: písmena označují jednotlivé objekty (jejich střechy) tak, jak je bylo možno na snímku rozpoznat, vyznačila Jarmila Hansová, 2019

← Obr. 15. Areál bývalé tvrze Pasovary na překreslené mapě intravilánu stabilního katastru z roku 1826. Legenda: vyznačena čísla popisná a objekty A–T

V následujícím textu jsme se pokusili identifikovat a charakterizovat jednotlivé budovy areálu pasovarského dvora. Základním grafickým podkladem se nám stala indikační skica stabilního katastru z roku 1826, která jako první uvádí u jednotlivých objektů čísla popisná, jež zůstala beze změny až do zboření vesnice v padesátých letech 20. století. Jednotlivé budovy popisujeme od nejvýznamnějších z nich, tedy od věže (objekt A) a středověkého paláce č. p. 2 (objekt B) a v popisu dalších objektů pokračujeme ve směru hodinových ručiček. Ke každému číslu popisnému jsme přiřadili písmena, jimiž jsou na leteckém snímku z roku 1947 označeny jednotlivé, tehdy existující objekty obytné části dvora.

Pro úsporu místa nebudeme uvádět citace u základních pramenů: inventář pasovarského dvora z roku 1789,⁶⁵ odhad neboli šacuňk jednotlivých usedlostí rozparcelovaného

⁶⁵ SOKA ČK, AM ČK, K-1, i. č. 815 a 816, sign. B III Ib, kart. č. 45, Inventář majetku města Český Krumlov, 1789.

dvora Pasovary z roku 1793,⁶⁶ odhadní protokol budov bývalého pasovarského dvora z roku 1810,⁶⁷ indikační skica stabilního katastru z roku 1826⁶⁸ a reambulovaná mapa stabilního katastru z roku 1871.⁶⁹

Šafářovo obydlí po rozprodání dvora

Obytnou část tvrze, tedy všechny budovy kolem středověké věže včetně hospodářských objektů v severním křídle (objekty A, B, C, D, E, F, G, I, J), na konci 18. století využíval hospodářský správce dvora – šafář Gabriel Malschinger. Jejich rozlohu velmi schematicky zachytil plán Pasovar z roku 1783.⁷⁰ Při rozprodeji dvora v roce 1793 musel šafář strpět, že se jeho někdejší rozlehlé obydlí rozdělilo na tři „usedlosti“, z nichž pochopitelně zakoupil tu pro sebe nejvýhodnější, totiž svůj dosavadní byt v obytné budově někdejší tvrze. V období do poválečného zničení vesnice se v půdorysu bývalé tvrze odehrály nemalé změny. Spočívaly zejména v přístavbách nových objektů (K, L, M, N, O, S1, S2, P, Q, R, T, U). Míra adaptace starších budov je pro nás neurčitelná vzhledem k jejich pouze torzálnímu dochování.

Dům č. p. 2 (objekt B, C, M)

Rozlehlá budova nepravidelného půdorysu v sobě obsahovala vlastní tvrz a na konci 18. století se zde nacházelo jádro šafářova obydlí (objekty B, C). V roce 1793 byla spolu se západní třetinou stodoly hospodářského dvora (pozdější č. p. 32) oddělena jako „první usedlost“, kterou si, vcelku pochopitelně, odkoupil právě šafář. Tato „usedlost“ měla být podle šacuňku z roku 1793 ve špatném stavu, všechny její části prý byly „postaveny ze špatného zdiva na hlínu a maltu“ (*von schlechten Laim und Zeugmauer*), střecha nad tím rovněž velmi špatná. Také odhadní protokol z roku 1810 mluvil stejnou řečí: „Vše se nachází (...) v dosti špatném stavu, většinou je vše pokryto šindelovou krytinou.“ Podobně byly zhodnoceny i všechny ostatní díly pasovarského dvora. Dnes se již nedozvíme, nakolik tento popis odpovídal skutečnosti a nakolik se v uvedené charakteristice odrážely již zmíněné instrukce, podle kterých se raabizované dvory měly novým majitelům prodávat co nejlaciněji.

O vnitřní dispozici „první usedlosti“ nám dává relativně dobrou, i když ne úplnou (!) představu šacuňk z roku 1793, jehož autor ji popsal následovně: „I. usedlost šafářův byt. Velká světnice v přízemí s postranní komorou nahoře obloženou dřevem, pak malý pokojík; u vchodu po levé ruce – v horním patře starý kvelb a půdní pokoj obložený trámy a latěmi – pod šafářovou světnicí zaklenutý sklep, který by se mohl využít jako dvojité stáj. Dále sklep pod věží.“⁷¹ Odhadní protokol z roku 1810 popsal dům mnohem stručněji, například zcela vynechal sklepy: „Šafářův byt se zaklenutou kuchyní, předsíní, vedlejší komorou, v horním patře pokoj, ke vchodu do obytné budovy přiléhá nový dvorek.“⁷²

⁶⁶ SOKA ČK, AM ČK, M-1, i. č. 3422, sign. CIV K 1, kart. č. 1124, *Stadt Krummau. Mayerhof Passern. Abschätzungen deren sämmentlichen zu obigen Mayerhof gehörigen Gebäuden, so an die Ansiedlern zu Vertheilen kommen*, 1. 5. 1793.

⁶⁷ SOKA ČK, AM ČK, K-1, i. č. 1428 b, kniha č. 44, sign. B III F 2, Pozemková kniha emfyteutů ČK, II. díl, fol. 342, *Schätzungsprotokoll, welches am 9. Oktober 1810 zur Abschätzung den auf der passerner Hofansiedlung befindlichen, theils aus den dort zerstückten Mayerhofsgebäude errichteten, theils von der dortigen Ansiedlern auf ihren Grundstücken neu erbauten Wohnhäusel zu folge Ratschlusses von 27. v[origen] M[onats] ad N. E. 785 in der Wohnung des Geschwornen Anton Wagner aufgenommen wurde.*

⁶⁸ NA, SK-IS, sign. Bud 61, indikační skica stabilního katastru Velké Strážné – intravilán vsi Pasovary, 1826.

⁶⁹ KÚ Jč, kat. prac. Český Krumlov – archiv, reambulovaná mapa stabilního katastru obce Pasovary z roku 1871.

⁷⁰ Mapa dvora Pasovary (*Grundriss des Mayerhofs Passern*), Laurentius Sigismundus Warta, 1783. SOKA ČK, AM ČK, K-1, i. č. 2926, sign. D III, desky 11/3.

⁷¹ „I.^{te} Ansiedlung die Schafferswohnung. Ein grosses Wohnzimmer zu ebener Erde, nebst einer Seiten Kammer oben auf mit Holz belegt, dann ein kleines Zimmerl; beym Eingang linker Hand – in obern Stock ein altes Gewölß, und ein Boden Zimmer mit Tramen und Latten überlegt – Unter des Schaffers Wohnzimmer ein gewölßter Keller, der zu einen zweyfachen Stall anwendbar gemacht werden kann; mehr einen Keller unter den Thurn, alle diese Stücke sind von schlechten Laim und Zeugmauern erbaut.“

⁷² „N. C. 2 ist die Schafferswohnung mit einer gewölßten Kuchel, Vorhause, Nebenkammer, im oberen Stock ein Zimmer, der Eingang zum Wohnhause schließt ein neues Höfel ein.“

Na základě stručných popisů z let 1793 a 1810 a dalších zmínek, zachycených v ujednáních o výměnku v kupních smlouvách na dům č. p. 2, se pokusíme podat přehled o jednotlivých místnostech tohoto domu s odkazy na čísla místností v zaměření tvrže.

Světnice (B2.1) byla základním prostorem šafářova bytu před rozprodejem dvora i po něm. Letmý náhled do ní nám dává inventář majetku města Český Krumlov z roku 1789. Je nutno zdůraznit, že tento druh soupisu evidoval jen nejdražší vybavení, dále okna a dveře kvůli kování, které bylo drahé; rozhodně v něm nelze očekávat přehled všech místností! V šafářově světnici („in der Mayerstuben“) se podle něj tehdy nacházel velký stůl, tři okna „v olovu po třech křídlech a s černým kováním“ a zelená kamna s měděným hrncem na vodu. Snad právě u některého z oken světnice byl zvonek, kterým se ohlašovali příchozí, dorazivší k bráně.⁷³ Protokol z roku 1810 označil tuto místnost jako „šafářův byt“. Jak je patrné z mladších pozemkových knih (viz níže), právě zde žil majitel usedlosti, přičemž světnici s ním mohl sdílet i výměnkář.

Kuchyně (B2.3) a předsíň/síň (B2.2): V době rozprodeje dvora 1793 zde tyto místnosti nebyly zmíněny (což však nemusí znamenat, že v nějaké podobě neexistovaly!), víme o nich až z protokolu z roku 1810. Původní kuchyně byla součástí „třetí usedlosti“, jak o tom svědčí šacuňk z roku 1793 i odhadní protokol z roku 1810, který „kuchyni šafářova bytu“ zachytil v č. p. 19.⁷⁴ Kuchyně jako místo pro vaření na tomto místě vznikla po rozprodeji dvora a využila předchozí příkladací prostor. O předsíni nemáme žádných dalších písemných zpráv, stavební situace však dovoluje uvažovat o tom, že je součástí renesanční stavební etapy.

Postranní komora (B2.4): Snad měla dřevěný strop, jak můžeme tušit ze zmínky, že byla „nahore obložená dřevem“ (1793). Výměnkáři mohli v 19. století užívat polovinu této komory pro skladování svých věcí, jak vypovídá ujednání o výměnku v kupní smlouvě z roku 1846 (v polovině vedlejší komory mohla výměnkářka uschovávat své nářadí),⁷⁵ a v kupní smlouvě z roku 1880 (polovina komory u světnice).⁷⁶

Malý vedlejší pokoj (C2): Inventář z roku 1789 evidoval kromě šafářova pokoje již jen „malý vedlejší pokoj“, kde se tou dobou nacházely dvoje dveře se dvěma nekrytými zámky a kováním, dvě okna v olovu, jedno se dvěma a druhé s jedním křídlem, zelená kamna a stolek. Odhadní protokol z roku 1810 o této prostoroře nemluví, jeho stručnost nás ale vede k úvaze, zda nemohl být zahrnut do lapidárního označení „šafářův byt“. Patrně právě zde v 19. století nacházeli svůj byt staří hospodáři, kteří usedlost přenechávali mladší generaci a poté měli bydlet (podle kupní smlouvy z roku 1846) „ve vedlejších neboli výměnkářském pokoji“.⁷⁷ Roku 1880 se dozvídáme, že výměnkář mohl užívat také „půdu nad výměnkářskou světničkou a menší půdu nad chodbou“.⁷⁸ V kupní smlouvě z roku 1909 byl výměnek popsán jako „světnička vlevo u vstupu, u ní komora, pak půda nad oběma těmito místnostmi, sklep pod světničkou a místo na dřevo vlevo rovněž vedle této výměnkářské světničky“.⁷⁹

„Starý kvelb“ v horním patře (B2.5): K němu se váže v heslovitě psaném šacuňku z roku 1793 poznámka, že se nachází „u vchodu po levé ruce“. Podle jeho označení *Gewölbe* lze předpokládat, že byl opatřen klenbou, ale že nebyl určen k trvalému obývání. To se později změnilo, neboť v roce 1810 byl označen již jako „pokoj“ (*Zimmer*) v horním patře. Jeho využití nám písemné prameny neprozradily.

Půdní pokoj: Jeho existence si všiml jen šacuňk z roku 1793. Vzhledem k jeho konstrukci z trámů a latí jej lze považovat za tehdy obvyklou místnost na půdě, využitelnou

i k (letnímu) bydlení, například pro čeledě, či jako sklad a podobně. Písemnosti nám však nedovolují tento pokoj lokalizovat.

Sklep pod šafářovou světnicí (B1.1): Podle šacuňku z roku 1793 by zaklenutý sklep pod šafářovou světnicí „mohl být přeměněn na dvojitou stáj“. Podle ustanovení o výměnku v roce 1846 mohl výměnkář své brambory a zelí skladovat „v zadním koutě velkého sklepa“.⁸⁰

Sklep pod věží (B1.2), zmíněný roku 1793 jako součást „první usedlosti“. Vzhledem k tomu, že samotná věž (pozdější č. p. 23) byla součástí „třetí usedlosti“, nabízí se vysvětlení, že tento sklepní prostor těsně navazoval na věž. Nachází se pod „starým kvelbem v horním patře“.

Dům č. p. 2 byl patrně dosti prostorný, zvláště když k němu patřila ještě část stodoly v hospodářském dvoře (č. p. 32). Před rokem 1826 k němu byla přistavěna hospodářská budova (objekt M). V šafářově rodině dům zůstal po další dvě generace. Jeho syn Adalbert Malschinger jej emfyteuticky koupil v roce 1815,⁸¹ po jeho smrti roku 1846 jej převzal syn Josef Malschinger. Ten se musel postarat i o svou neprovdanou sestru Marii a ovдовělou matku Mariannu. Sestra s ním měla bydlet v jeho bytě (tedy zřejmě velké sednici) „u zadního okna až ke dveřím do komory“. Avšak pokud by se nesnesli, měla dostat své doživotní bydlení ve vedlejší neboli výměnkářském pokoji, vyhrazeném jejich matce. K výměnku patřil sklep pod tímto pokojem a také polovina vedlejší komory. Výměnkářka mohla brambory a zelí skladovat „v zadním koutě velkého sklepa“. Na pící dostala k užívání celou boudu (*Hütten*), na letní pící kout u dveří v komoře. Její mléčná kráva měla v kravské stáji rezervováno stání hned u komory na trávu, pro prase měla k dispozici jeden chlívek.⁸²

V roce 1880 koupili dům manželé Franz a Marie Hauerovi z blízké vsi Kladenské Rovně. Výměnek byl zachován ve stávajícím rozsahu, navíc byla poznamenána například povinnost nového majitele nosit výměnkáři vodu ze světnice a právo výměnkáře bez zábran používat všechny otevřené vchody i východy v areálu domu.⁸³ V téměř nezměněné podobě se s výměnkem setkáváme i při prodeji domu v roce 1909, dozvídáme se však i další podrobnosti, například že výměnkářka měla v předsíni u vchodu místo na moučnou truhlu a skříň, dále měla právo pumpovat si vodu v jeho světnici a péci chleba v jeho peci.⁸⁴ Podle sčítání lidu z roku 1921 žila v domě pětičlenná rodina sedláka Franze Steffla, výměnkář Ulrich Grill s manželkou Marií a 66letá Katharina Raabová, kterou zde vydržovala pasovarská obec.⁸⁵

Dům č. p. 23 (objekty A = věž, D)

V roce 1793 byl součástí „třetí usedlosti“, jejíž majitel Johann Pichali jej již v roce 1795 odprodal mistru krejčímu Mathiasi Faschingbauerovi.⁸⁶ Roku 1810 se tu nacházela „světnička z části (bývalé) dvorní budovy pod věží, předsíňka, zaklenutá kuchyň, komora, pod tím stáj a vedlejší komůrka v dosti špatném stavu.“ K době před rozprodáním dvora se váže zmínka, že na věži byl zvon kvůli „zvonění Ave Maria“.⁸⁷ V roce 1921 v domě bydlel Lorenz Schinko (zaměstnaný jako bednář ve Spirově papírně ve Větrní) spolu s manželkou a třemi dětmi.⁸⁸

73 Položka „Glöckl beim Fenster zum anleiten bey Thor“ není v inventáři z roku 1789 v popisu šafářova bytu jednoznačně vztažena ke konkrétní místnosti.

74 V inventáři majetku města z roku 1789 je v rámci šafářova bytu zmíněna jen jedna kuchyně, totiž v položce evidující měděný kotel, vezděný v kuchyni.

75 SOKA ČK, AM ČK, K-1, i. č. 1428a, kniha č. 45, B III F 2, Pozemková kniha emfyteutů ČK, IV. díl, fol. 270.

76 KÚ Jč, kat. prac. ČB – archiv, Sbírka listin okresního soudu Český Krumlov, 1880, II. díl (č. d. 401–800), č. d. 798.

77 SOKA ČK, AM ČK, K-1, i. č. 1428a, kniha č. 45, B III F 2, Pozemková kniha emfyteutů ČK, IV. díl, fol. 270.

78 KÚ Jč, kat. prac. ČB – archiv, Sbírka listin okresního soudu Český Krumlov, 1880, II. díl (č. d. 401–800), č. d. 798.

79 KÚ Jč, kat. prac. ČB – archiv, Sbírka listin okresního soudu Český Krumlov, 1909, II. díl (č. d. 323–698), č. d. 346.

80 SOKA ČK, AM ČK, K-1, i. č. 1428a, kniha č. 45, B III F 2, Pozemková kniha emfyteutů ČK, IV. díl, fol. 270.

81 SOKA ČK, AM ČK, K-1, i. č. 1428 b, kniha č. 44, sign. B III F 2, Pozemková kniha emfyteutů ČK, II. díl, fol. 342.

82 SOKA ČK, AM ČK, K-1, i. č. 1428a, kniha č. 45, sign. B III F 2, Pozemková kniha emfyteutů ČK, IV. díl, fol. 270.

83 Katastrální úřad pro Jihočeský kraj, archiv – Pozemková kniha, Sbírka listin okresního soudu Český Krumlov, 1880, II. díl (č. d. 401–800), č. d. 798.

84 KÚ Jč, kat. prac. ČB – archiv, Sbírka listin okresního soudu Český Krumlov, 1909, II. díl (č. d. 323–698), č. d. 346.

85 SOKA ČK, fond Okresní úřad Český Krumlov (dále jen: OKÚ ČK), kart. č. 20, Sčítání lidu ve vsi Pasovary z roku 1921.

86 SOKA ČK, AM ČK, K-1, i. č. 1428a, kniha č. 45, sign. B III F 2, Pozemková kniha emfyteutů ČK, IV. díl, fol. 300 p. v.

87 Položka „Glocken aufn Thurn zum Ave Maria leiten“ uvedená v popisu šafářova bytu v inventáři z roku 1789.

88 SOKA ČK, OKÚ ČK, kart. č. 20, Sčítání lidu ve vsi Pasovary z roku 1921.

Dům č. p. 19 (objekty E, Q, P, R)

V roce 1793 připadl dům k „třetí usedlosti“ (pozdější č. p. 19, 23 a 24), která byla vymezena následujícím popisem: „Dvě propadlé komory, pak zvenku komora a stará půda ze špatného zdiva. Klenutá kuchyně a malý vedlejší kveľb, pod věží malý sklep také zaklenutý, však všechno ve špatném stavu. Nad tím střecha. První část volské stáje, ze zdiva na hlínu a zčásti na maltu.“ Ze jmenovaných prostor můžeme s jistotou lokalizovat pouze kuchyni, totiž do domu č. p. 19, na základě popisu z roku 1810: „Z kuchyně šafářova bytu zaklenutá světnice, zaklenutá vedlejší komůrka, zaklenutá kuchyňka, ve vchodu kolna, dvorek, stáj, zastropený (*gedeckte*) průjezd, stodola, téměř vše pokryto šindeli, v prostředním stavu.“ Inventář z roku 1789 v rámci bytu pasovarského šafáře evidoval pouze jednu kuchyni (umístěnou nejspíše právě zde), kde byl zazděn měděný kotel na sedlé mléko.⁸⁹ Dům č. p. 19 tedy byl ze všech objektů „třetí usedlosti“ zřejmě nejlépe obyvatelný, soudě podle toho, že si jej majitel Anton Pichali ponechal, následně rozšířil o několik hospodářských stavení a ostatní součásti „usedlosti“ (pozdější č. p. 23 a č. p. 24) záhy odprodal. Nejstarší částí domu č. p. 19 byl evidentně objekt E, který (podle Ryklova vyhodnocení) byl postaven zřejmě až po uzavření renesančního vývoje tvrze. Roku 1813 jej po smrti Antona Pichaliho převzala jeho ovdovělá manželka s nezletilým synem.⁹⁰ Roku 1921 tu žila devíticenná rodina sedláka Franze Jegana a výměnkář Mathias Pichali.⁹¹

Dům č. p. 24 (objekty F, G = podle Rykla tzv. renesanční palác; objekty T, U)

Anton Pichali se tohoto objektu (F, G), patřícího k jeho „třetí usedlosti“, brzy zbavil. Nejspíše již roku 1796 tu sídlil Josef Bauer,⁹² který je jako majitel s jistotou uváděn v roce 1810. Tehdy dům sestával „z jedné části dvorní budovy, totiž zděné světnice [*upravené*] z řezárny a části šafářova bytu a z volské stáje, vedlejší komůrky, předsínky, zaklenuté kuchyně, zděné stáje, ve dvoře z dřevěné stodoly, v prostředním stavu“. V rodině Bauerově zůstal dům až do roku 1912.⁹³ K severní straně domu byla ještě před rokem 1826 přistavěna hospodářská budova (objekt T), po roce 1871 rozšířená o další křídlo (objekt U). V roce 1921 zde žila šestičlenná rodina sedláka Josefa Schinka.⁹⁴

Dům č. p. 27 – zděný kurník (objekt I)

Tento dům tvořil spolu se sousedním č. p. 30 a středním dílem stodoly (č. p. 18) hospodářského dvora „druhou usedlost“, kterou v roce 1793 zakoupil Anton Wagner. Ten po patnácti letech, roku 1808, odprodal „zděný kurník“ (pozdější č. p. 27) Prokopu Grünbergerovi. Domek tehdy sestával v přízemí ze světnice a malého kamrlíku a pod tímto bytem byl klenutý sklep.⁹⁵ Roku 1810 byl popsán jako budova ve velmi špatném stavu sloužící jako kurník, z nějž byla zřízena světnice, dále dům obsahoval vedlejší komůrku, zaklenutou kuchyni, dole zaklenutý sklep. Tuto „chalupu“ ještě před koncem 19. století koupili majitelé sousedního domu č. p. 24. Domek byl zásoben vodou z vlastní studny s pumpou na přilehlém dvoře. V roce 1912 byl domek vyčleněn jako výměnek pro Georga Bauera z č. p. 24, který obě své nemovitosti (č. p. 24 a č. p. 27) toho roku prodal manželům Josefu a Johanně Schinkovým.⁹⁶

89 „Kupferner Käßkessel in der Kuchl eingemaurt.“

90 SOKA ČK, AM ČK, K-1, i. č. 1428 b, kniha č. 44, sign. B III F 2, Pozemková kniha emfyteutů ČK, II. díl, fol. 345–347.

91 SOKA ČK, OKÚ ČK, kart. č. 20, Sčítání lidu ve vsi Pasovary z roku 1921.

92 Majetkový převod se nachází ve ztracené první emfyteutické knize města Český Krumlov (Lib. Emph. N. 1 fol. 330). Tento nedostatek zčásti nahradila matrika, v které nacházíme k 26. březnu 1796 zápis o narození Anny Marie, dcery Josefa Bauera a jeho ženy Marie. Jako místo narození je výslovně uvedeno Pasovary č. p. 24. SOA Třeboň, Sbírká matrik Jihočeského kraje, farnost Světlík, kniha č. 4, matrika narozených (1770–1819), fol. 195.

93 KÚ Jč, kat. prac. ČB – archiv, Sbírká listin okresního soudu Český Krumlov, 1912, 3. díl (č. d. 638–1096), č. d. 1062.

94 SOKA ČK, OKÚ ČK, kart. č. 20, Sčítání lidu ve vsi Pasovary z roku 1921.

95 SOKA ČK, AM ČK, K-1, i. č. 1428 b, kniha č. 44, sign. B III F 2, Pozemková kniha emfyteutů ČK, II. díl, fol. 102, kupní smlouva z 2. 2. 1808.

96 KÚ Jč, kat. prac. ČB – archiv, Sbírká listin okresního soudu Český Krumlov, 1912, III. díl (č. d. 638–1096), č. d. 1062, kupní smlouva ze 14. 12. 1912 na dům č. p. 24 a chalupu č. p. 27 v Pasovarech.

V roce 1921 zde žil Josef Baierl (který se dlouhodobě zdržoval ve Větrní, kde byl zaměstnán jako dělník ve Spirově papírně) s manželkou a třemi syny.⁹⁷

Dům č. p. 30 (objekty J, K, L)

Domek č. p. 30 byl také dosti podružným prostorem. V roce 1793, kdy majetkově tvořil ještě jeden celek se sousedním č. p. 27 jako součást „druhé usedlosti“, byly tyto objekty (bez vzájemného rozlišení) popsány následovně: „Dole stará světnice (*Stube*) a vedlejší komora, pak malý kamrlík, u kterýchžto částí se zdi již částečně rozvalily a jsou velmi špatné. Pod tímto bytem klenutý sklep. Střecha nad tím velmi špatná.“ Domek č. p. 30 zde byl označen jako „vedlejší komora“, jak potvrzují i pozdější zápisy na tento objekt. Před rokem 1803 tuto „vedlejší komoru“ i s třetinou pozemků druhé usedlosti zakoupil pasovarský chalupník Mathias Schaffer. Se svou manželkou Marií nechali pro dceru Rosalii, provdanou roku 1803 za Alberta Wastla, na základě svatební smlouvy postavit z tzv. vedlejší komory „slibovaný obytný domek“. Novomanželé jej zdědili po smrti Mathiase Schaffera v roce 1806.⁹⁸ Podle odhadu z roku 1810 byla „ze dřívější vedlejší komory zřízena zděná světnice v dobrém stavu, vedle ve dvorku stáj, stodola a kolna, v prostředním stavu“. Rudolf Liedl, evidovaný zde v roce 1921 při sčítání lidu, se živil hospodařením a jako pomocný zedník. Spolu s ním tu žila jeho manželka a nezletilý pasáček Josef Prasta.⁹⁹

Hospodářský dvůr (dnes kompletně zbořený) jižně od tvrze

Ačkoliv budovy hospodářského dvora po druhé světové válce zmizely z povrchu zemského a tudíž jsme se jim nevěnovali ani v rámci identifikace na leteckém snímku z roku 1947, pro úplnost zde uvádíme základní informace vytěžené při archivním průzkumu.

Nejstarší zprávu o dvoře nacházíme v inventáři majetku města Krumlova z roku 1789, byť zcela okrajovou. V odstavci nadepsaném „ve stájích“ bylo z hlediska evidence majetku města Český Krumlov jako cenné poznačeno pouze: ve volské a kravské stáji celkem pět oken zasklených do olova, dvě kamenné nádržky a 21 kamenných koryt pro dobytek.¹⁰⁰ Nelze ovšem nijak odhadnout, kterých budov se tento popis týká. V roce 1793 byl jižní hospodářský dvůr rozdělen na tři díly: „čtvrtou usedlost“ zakoupil Ulrich Schinko, „pátou“ získal Albert Schinko a o „šestou“ se přihlásil Kaspar Kropshofer. Dvě třetiny stodoly doplnily usedlost „první“ a „druhou“.

Dům č. p. 20

(kravská stáj, zbořená před 1871; na jejím místě po roce 1871 postaven objekt O)

K šafářovu obydlí z jihu přiléhala kravská stáj, patřící již k samotnému hospodářskému dvoru. Roku 1793 byla přiřazena ke „čtvrté usedlosti“, kterou zakoupil Ulrich Schinko. Po jeho smrti v roce 1806 ji koupila jeho dcera Marianna, jež se posléze provdala za Antona Michla.¹⁰¹ V roce 1810 byl tento dům popsán následovně: „Z kravské stáje světnice, předsíňka, kuchyně, stáj, stodola s obvodovými zdmi, ve dvorku malá kolna. Zdivo je dosti špatné.“ Budova byla zbořena mezi lety 1826 a 1871, kdy je na reambulované mapě stabilního katastru poznačena již jen hranice její parcely a v jejím prostoru červenou šrafurou vyznačena menší nově (po roce 1871) postavená budova s novou parcelou č. 214 (objekt O).

Západní křídlo dvora – stáje pro dobytek (č. p. 28 a č. p. 29)

V tomto traktu se nacházela volská a kravská stáj. Volská stáj (č. p. 28) patřila k „páté usedlosti“, obsahující ještě ovčín v části západního křídla a s ním sousedící třetinu stodoly (č. p. 21). Kravská stáj a část volské stáje (č. p. 29) se staly součástí „čtvrté usedlosti“,

97 SOKA ČK, OKÚ ČK, kart. č. 20, Sčítání lidu ve vsi Pasovary z roku 1921.

98 SOKA ČK, AM ČK, K-1, i. č. 1428 b, kniha č. 44, sign. B III F 2, Pozemková kniha emfyteutů ČK, II. díl, fol. 239 p. v.

99 SOKA ČK, OKÚ ČK, kart. č. 20, Sčítání lidu ve vsi Pasovary z roku 1921.

100 SOKA ČK, AM ČK, K-1, i. č. 815 a 816, sign. B III 1 b, kart. č. 45, Inventáře majetku města Český Krumlov, 1789 a 1791.

101 SOKA ČK, AM ČK, K-1, i. č. 1428 b, kniha č. 44, sign. B III F 2, Pozemková kniha emfyteutů ČK, II. díl, fol. 286 a 306.

k níž patřila ještě i další kravská stáj (č. p. 20) sousedící s areálem tvrze a pro nás neidentifikovatelná zděná komora na trávu.

Č. p. 28 – volská stáj

Po smrti Alberta Schinka, majitele „páté usedlosti“, podělila počátkem roku 1802 jeho dcera Terezie Schinko „čtyři stání ve volské stáji“ a čtvrtý díl „von der Oess“ i s pozemky. Po sňatku s Adalbertem Edelbauerem tyto nemovitosti prodala v listopadu 1802 svému tchánu Kasparu Edelbauerovi.¹⁰² Roku 1810 byla volská stáj přestavěna na světnici, vedlejší pokoj, předsíňku a zaklenutou kuchyň. V její blízkosti se nacházela dřevěná stodola. Zákres na indikační skice stabilního katastru z roku 1826 nás nenechává na pochybách, že volská stáj byla zbořena a místo ní tu vyrostla nová malá usedlost, jejímž majitelem byl stále Kaspar Edelbauer.¹⁰³

Č. p. 29 – celá kravská a část volské stáje

Ulrich Schinko se tohoto dílu své „čtvrté usedlosti“, obsahující „celou kravskou stáj a třetí část volské stáje“ zbavil již roku 1799, kdy ji prodal Josefu Müllerovi.¹⁰⁴ Ten se tu však nestihl zabydlet, protože v říjnu téhož roku zemřel ve věku 66 let¹⁰⁵ a nemovitosti po něm v březnu 1800 zdědil jeho stejnojmenný syn.¹⁰⁶ Po osmi letech je prodal svému bratru Adalbertu Müllerovi.¹⁰⁷ Jak svědčí zápis z roku 1810, majitelé kravína postavili na „zahrádce pro telata“ nový obytný dům, v kterém se nacházela dřevěná světnice na podezdívce, vedlejší komůrka a zděná předsíňka. Vystavěli též novou stodolu. Jim patřící část volské stáje upravili na kolnu.

Jižní křídlo dvora – stodola (č. p. 32, č. p. 18 a část č. p. 21)

Stodola byla roku 1793 rozdělena na třetiny, které byly přiděleny usedlosti „první“, „druhé“ a „páté“.

Č. p. 32 – západní třetina stodoly

První díl stodoly v roce 1793 vyhodnocený i se střechou jako prostřední kvality byl původně součástí „první usedlosti“, již koupil bývalý šafář Gabriel Malschinger.¹⁰⁸ Roku 1814 ji prodal svému synu Albertu Malschingerovi, aby si tam zřídil bydlení.¹⁰⁹ Roku 1827 objekt patřil Georgu Malschingerovi.¹¹⁰ Protože odhadní protokol z roku 1810 tento dům zřejmě omylem vynechal, bohužel nejsme zpraveni o případném způsobu jeho přestavby. Místo něj uvedl pod č. p. 32 teprve rozestavěný dům č. p. 31 (viz níže).

Č. p. 18 – prostřední třetina stodoly

Roku 1793 byla tato část stodoly přirčena k „druhé usedlosti“, kterou zakoupil Anton Wagner. K ní zároveň patřily malé hospodářské objekty ve východním křídle bývalého šafářského obydlí, které Wagner odprodal před rokem 1803 (č. p. 27) a roku 1808 (č. p. 30). Sám si ponechal pouze svou část stodoly, kterou razantně přestavěl. Zda své dílo dokončil

ještě před rokem 1810, kdy za jeho vlastnictví ze stodoly „nebylo vidět více, než jen postranní zdi“, nelze určit. O to více nám poslouží indikační skica z roku 1826, která zde zachytíla novou usedlost o třech křídlech. Roku 1827 ji vlastnil Josef Mirtl.¹¹¹

Východní třetina stodoly a východní křídlo dvora (č. p. 21, č. p. 25)

V tomto křídle, přiléhajícím od severu ke stodole, se nacházel ovčín a kolna.

Č. p. 21 – východní část stodoly a ovčín

Východní třetina stodoly s přiléhajícím ovčínem tvořily spolu s domem č. p. 28 „pátou usedlost“. V roce 1793 byl ovčín převážně ze dřeva. Adalbert Schinko prodal roku 1799 svému synu Gregoru Schinkovi „k páté pasovarské usedlosti patřící ovčín, z kterého již byl zřízen obytný dům, a stodolu“, samozřejmě i s pozemky. Gregor následujícího roku zemřel, zanechav po sobě vdovu Terezii a dvouletého syna Mathiase Schinka, kteří tyto nemovitosti zdědili.¹¹² V roce 1810 a dále po celé 19. století byly stodola i ovčín vedeny pod stejným číslem popisným. V roce 1810 byla „z ovčína světnice, vedlejší pokoj, předsíňka, zaklenutá kuchyň, stáj, z třetího dílu dvorské stodoly [stále] stodola s obvodovými zdmi, ve dvorku kolna, většinou pokryto šindeli a vše ve špatném stavu“.

Č. p. 25 – kolna

„Šestá usedlost“ byla v roce 1793 utvořena ze dvou objektů – z kolny (č. p. 25) navazující na ovčín a sousední sladovny se sýpkou (č. p. 22). Kolna byla tehdy „celá ze dřeva, v prostředním stavu“. Samotnou kolnu i s pozemky prodal v roce 1802 majitel této usedlosti, Kaspar Kropshofer, Pavlovi Lepšímu ze Světlíku.¹¹³ Ten ji přestavěl, jak je patrné z odhadního protokolu z roku 1810: „Z kolny zděná sednice, vedlejší komůrka, předsíňka, zaklenutá kuchyň, zděná stáj, vedle dřevěná stodola, vše špatné.“

Č. p. 22 (později č. p. 27) – stará sladovna se sýpkou

V roce 1793 byl tento objekt charakterizován jako „stará sladovna, nad ní sýpka s prkennými podlahami, ze zdíva na maltu v prostředním stavu, nad ní střecha“. Majitel „šesté usedlosti“ ji v roce 1804 prodal svému synu Simonu Kropshoferovi jako „řádně zřízenou obytnou budovu č. p. 22 i se stájemi, kolnou a stodolou a s pozemky“. ¹¹⁴ Autor odhadního protokolu v roce 1810 viděl, že „ze zděné sýpky zřízena obytná budova, v ní světnice, vedlejší komůrka, předsíň, zaklenutá kuchyň, zaklenutá stáj, pokryto šindelem, vedle ve dvoře stodola a zároveň kolna, pokryté částečně šindelem, částečně došky. Vše v prostředním stavu.“ V roce 1827 Simon Kropshofer tento dům prodal svému sousedu Pavlu Lepšímu, majiteli bývalé kolny č. p. 25. Toto číslo popisné tehdy převzala i bývalá sladovna.¹¹⁵

Č. p. 31 – kovárna z roku 1810

Jižně od hospodářského dvora, na poli zvaném *Schmiedquentacker*, se v roce 1810 nacházel „nový obytný dům, ještě ne zcela dostavěný, v něm světnice, předsíň, v které teprve má být zřízena kovářská dílna, stáj, vedle dřevěná stodola pokrytá šindeli“. Objekt v té době patřil Franzi Grandlovi, který zde zemřel v roce 1819 ve věku pouhých 31 let, kdy byl kovářským mistrem.¹¹⁶ Roku 1826 dům vlastnila Mariana Grandlová, později Jakob Pichali.

¹⁰² SOKA ČK, AM ČK, K-1, i. č. 1428 b, kniha č. 44, sign. B III F 2, Pozemková kniha emfyteutů ČK, II. díl, fol. 138.

¹⁰³ NA, SK-dupl., i. č. 284, písemný operát stabilního katastru Pasovary, protokol stavebních parcel z roku 1827.

¹⁰⁴ SOKA ČK, AM ČK, K-1, i. č. 1428 b, kniha č. 44, sign. B III F 2, Pozemková kniha emfyteutů ČK, II. díl, fol. 40.

¹⁰⁵ SOA Třeboň, Sbírka matrik Jihočeského kraje, farnost Světlík, kniha č. 14, matrika zemřelých (1770–1819), fol. 176.

¹⁰⁶ SOKA ČK, AM ČK, K-1, i. č. 1428 b, kniha č. 44, sign. B III F 2, Pozemková kniha emfyteutů ČK, II. díl, fol. 54 p. v.

¹⁰⁷ SOKA ČK, AM ČK, K-1, i. č. 1428 b, kniha č. 44, sign. B III F 2, Pozemková kniha emfyteutů ČK, II. díl, fol. 259 p. v.

¹⁰⁸ SOKA ČK, AM ČK, M-1, i. č. 3422, sign. CIV K 1, kart. č. 1124, odhad jednotlivých usedlostí rozparcelovaného dvora Pasovary z 1. května 1793.

¹⁰⁹ SOKA ČK, AM ČK, K-1, i. č. 1428 b, kniha č. 44, sign. B III F 2, Pozemková kniha emfyteutů ČK, II. díl, fol. 340.

¹¹⁰ NA, SK-dupl., i. č. 284, písemný operát stabilního katastru Pasovary, protokol stavebních parcel z roku 1827.

¹¹¹ NA, SK-dupl., i. č. 284, písemný operát stabilního katastru Pasovary, protokol stavebních parcel z roku 1827.

¹¹² SOKA ČK, AM ČK, K-1, i. č. 1428 b, kniha č. 44, sign. B III F 2, Pozemková kniha emfyteutů ČK, II. díl, fol. 31 p. v. a fol. 52.

¹¹³ SOKA ČK, AM ČK, K-1, i. č. 1428 b, kniha č. 44, sign. B III F 2, Pozemková kniha emfyteutů ČK, II. díl, fol. 96.

¹¹⁴ SOKA ČK, AM ČK, K-1, i. č. 1428 b, kniha č. 44, sign. B III F 2, Pozemková kniha emfyteutů ČK, II. díl, fol. 218 p. v.

¹¹⁵ NA, SK-dupl., i. č. 284, písemný operát stabilního katastru Pasovary, protokol stavebních parcel z roku 1827.

¹¹⁶ SOA Třeboň, Sbírka matrik Jihočeského kraje, farnost Světlík, kniha č. 14, matrika zemřelých (1770–1819), fol. 185.

Vesnická stavení severovýchodně od tvrze

Na areál tvrze s hospodářským dvorem na severovýchodní straně navazovala nepravidelná náves, vymezená poddanskými statky. V roce 1785 se zde nacházelo dvanáct gruntů, které patřily poddaným města Český Krumlov (čísla popisná 3, 5–14, 16) a obecní pastouška č. p. 4. Asi kilometr na západ ležel mlýn č. p. 1 (Gayermühle).¹¹⁷

Dosavadní stavebněhistorické poznání pasovarské tvrze podle *Soupisu památek* (1918) a podle M. Rykla (1985)

Asi nejstarší záznam o podobě tvrze v Pasovarech, viděné očima historika, se nachází v *Soupisu památek* z roku 1918: „Z někdejší tvrze zachovala se věž nyní čís. 23 přináležející, o třech patrech, v patře prvním s dveřním ostěním gotického oblouku, do jehož zevně prohloubené drážky zapadaly dveře svislé; klenba nejvyššího patra jest novější. V budovách přilehlých skrývá se tvrz, tak v čís. 2 velká síň s arkýřem. Kolem rozložené budovy dnes více majitelům náležející tvořily dvůr hospodářský; ohni r. 1836 a 1907 a přestavbami pozbyly veškerý ráz někdejší a jen jméno připomíná na původní jejich účel.“¹¹⁸ Autoři k příliš stručnému textu bohužel nepřiložili žádný obrazový doprovod (který se nepodařilo dohledat ani jinde) ani odkazy na zdroje jejich informací. Proto je nám stále záhadou například zmínka o arkýři u velké síně a nemáme ani žádnou představu o rozsahu a míře škod obou požárů.

Více než půlstoletí uběhlo, než se touto památkou začal soustředěně zabývat tehdejší student architektury Michael Rykl. Roku 1985 dokončil stavebněhistorický průzkum tvrze, jehož součástí bylo také zaměření a axonometrie pravděpodobné podoby tvrze v 15. a na počátku 17. století.¹¹⁹ Tento sice ještě studentský, ale promyšlený průzkum nás seznamuje se stavem této památky ve stavu před čtyřmi desetiletími. Destrukce tvrze od té doby pokročila, část konstrukcí znepřístupnila a jiné naopak odkryla.

Základní vývoj tvrze vypadal podle Rykla¹²⁰ následovně: Nepravidelný polygon areálu tvrze byl vymezen hradební zdí o síle 1,7 m. Jádro tvrze tvořila třípatrová hranolová věž (A) patrně z druhé poloviny 14. století, umístěná v jihovýchodní části tohoto chráněného prostoru, a poblíž ní stojící palác (B). Věž byla původně přístupná jen z východní strany druhého patra, kde se dochoval hrotitý portál rámovaný vpadlinou pro padací most. Ten bylo možno propojit s protějším palácem, který do této úrovně dosahoval svým druhým patrem, případně jen půdou. Z paláce zbyly v roce 1985 již jen sklepy zaklenuté na střední pilíř a rozvalené přízemí, přístupné z nádvoří vstupem se zachovalými kapsami po zasouvací závoře. Palác obdélného půdorysu tvořil jižní hranici areálu a svým jihovýchodním nárožím vystupoval z předpokládaného původního polygonálního tvaru tvrziště. Napojení na ohradní zeď, jež byla mocnější tloušťky než zdi paláce, vyhodnotil Rykl jako poněkud neorganické. To jej vedlo k myšlence, že tento objekt byl mladšího data, nejspíše z 15. století (i vzhledem k podobě kamenných kleneb sklepa s půlkruhovými čely); umístění jeho předchůdce bylo pro něj otázkou, kterou by eventuálně mohl vyřešit až archeologický průzkum.

Původní vstup do areálu tvrze Rykl předpokládal z východní strany, která je značně poznamenána mladšími přestavbami. K této úvaze jej vedl fakt, že hradební zeď tvrze na straně severozápadní, severní, severovýchodní a jižní nenesla stopy po vstupním otvoru. Rykl zaznamenal v hradební zdi jihozápadně u věže ještě dodatečný, poněkud nelogicky umístěný průchod, který podle něj mohl vzniknout snad v renesančním období.

Rykl konstatoval tři fáze renesančních přestaveb tvrze. 1) Stavba nového rozměrného křídla (objekty F, G) k vnějšku severní hradby. V první etapě zřejmě vzniklo jeho sklepení, které by hypoteticky mohlo být ještě pozdně gotické, a snad i části nadzemního podlaží. Budova byla podle něj určena k obytným účelům, a proto ji nazval „renesančním palácem“.

2) Rykl předpokládal, že touto budovou byl zaslepen původní vstup do tvrze od východu, a proto měl vzniknout nový vstup od západu prolukou mezi věží a jižní hradbou a věží

¹¹⁷ NA, JK, kart. č. 1432 a 1433, i. č. 3060, Josefský katastr obce Velké Strážné, 1785.

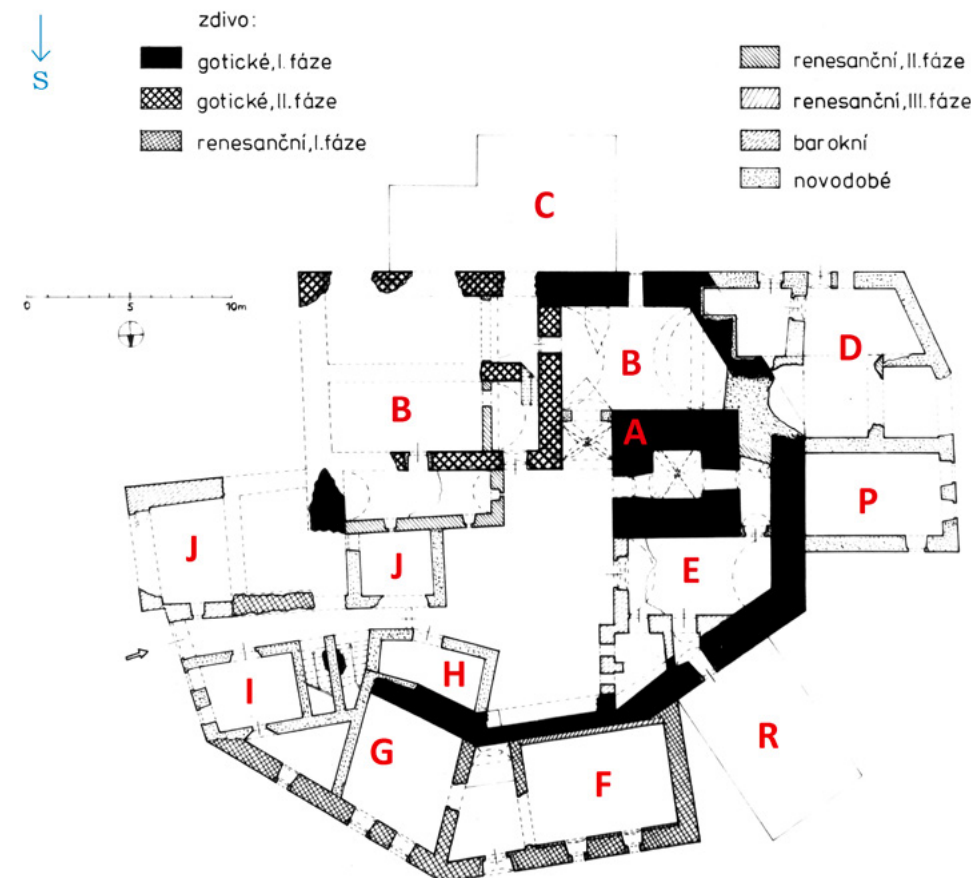
¹¹⁸ MAREŠ, František – SEDLÁČEK, Jan, *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese Krumlovském. Svazek první: okolí Krumlova*, Praha 1918, s. 324.

¹¹⁹ RYKL, M., *Pasovary*, s. 142–146.

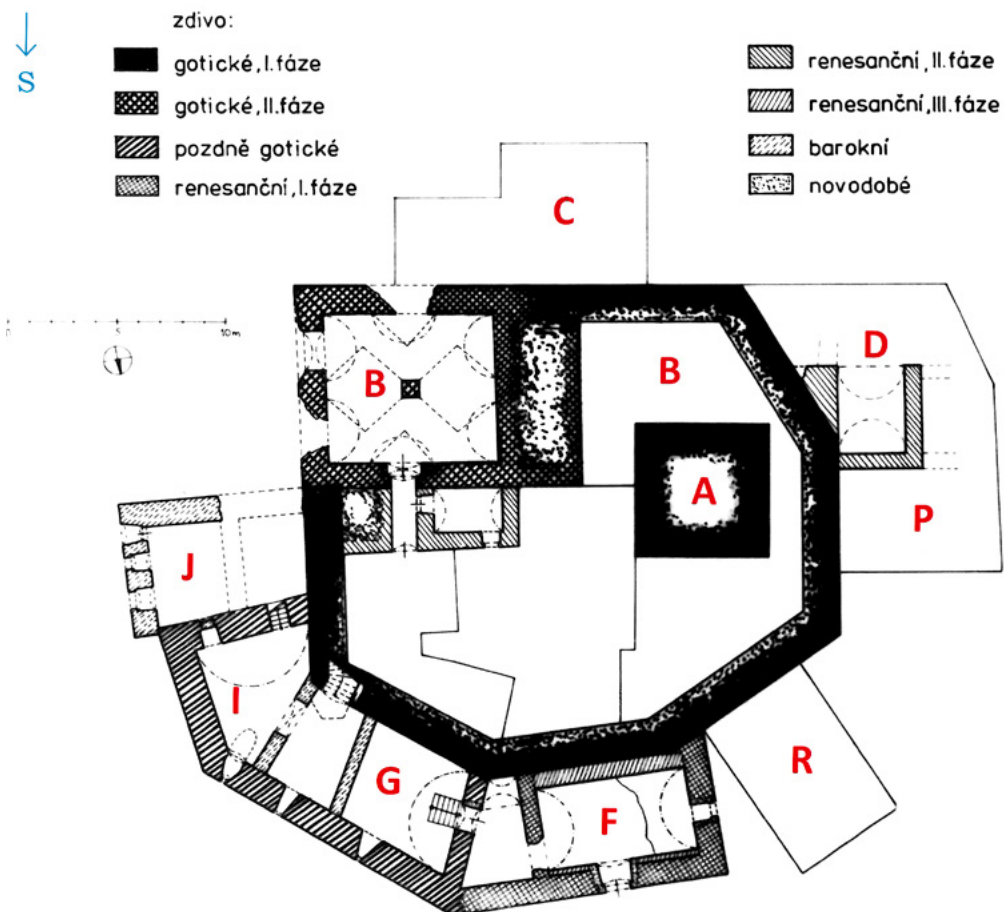
¹²⁰ Pro snazší orientaci jsme jednotlivé objekty označili písmeny abecedy, kterými jsme popsali budovy tvrze na leteckém snímku z roku 1947.



Obr. 16. Pasovary, bývalá tvrz, pohled z ptáčí perspektivy od jihozápadu, foto: Petr Hanuš, 2023



Obr. 17. Pasovary, bývalá tvrz, půdorys přízemí, Michael Rykl, 1985



Obr. 18. Pasovary, bývalá tvrz, půdorys sklepů, Michael Rykl, 1985

a palácem. Z brány předložené před jižní hradbu se mělo dochovat jen podklenutí jejího průjezdu, založeného do příkopu. Rykl vyhodnotil, že do proluky mezi věží a jižní hradbou byl vložen klenutý průchod pro pěši i jezdce na koni, který vedl na nádvoří, do něhož se otevíral půlkruhový pasem (B1.3). Nad průjezdem měly vzniknout další obytné místnosti, jež měly být pokračováním paláce směrem k západu (B2.5). Dochovaly se otisky hrotitých čel cihelné křížové klenby, jimiž byly tyto prostory opatřeny. V téže etapě asi měla vzniknout také přístavba úzkého křídla k severní zdi paláce. Z ní se zachoval klenutý sklep a rovněž zaklenuté přízemí, z prvního patra Rykl zachytil torza obvodových zdí. Renesančními klenbami bylo opatřeno též přízemí a třetí patro věže. Rykl nevyklučoval, že tehdy mohl vzniknout úzký kveľb s kamennou klenbou mezi věží a západní hradbou (objekt E).

3) Zřejmě v poslední, třetí renesanční etapě došlo k úpravě západní části severního křídla (objekt F). Tato původně nepodsklepená část měla být přepatrována, nově vystavěn měl být sklep s kamennou klenbou a nad ním dvě plochostropá podlaží.

V době od konfiskace v roce 1623 do počátku 20. století zde probíhaly různé užitkové přestavby, narušující původní areál tvrze. Snad v 18. století mohlo vzniknout nové východní křídlo (objekt J), soudě podle poměrně silných zdí. Relativně staré by podle Rykla mohly být i tři zaklenuté místnosti, postavené na dosud volném prostoru severně od věže (objekt E).

V této mladší fázi Rykl předpokládal zánik renesančního vstupu od věže a jeho přemístění zpět na východní stranu. Kvůli tomu však zřejmě musela být stržena a znovu postavena východní zeď severního paláce (objekt G), aby tu vznikla nová dlouhá přístupová chodba (objekt I) do dvora.

Během 19. století byly postaveny další stavby kolem bývalé tvrze i v jejím dvoře, jehož plocha se oproti době renesanční zmenšila asi na polovinu. Předpokládanou renesanční bránu u věže i s přilehlým úsekem hradby pohltilo nové stavení (objekt D), které zde vzniklo po roce 1887.

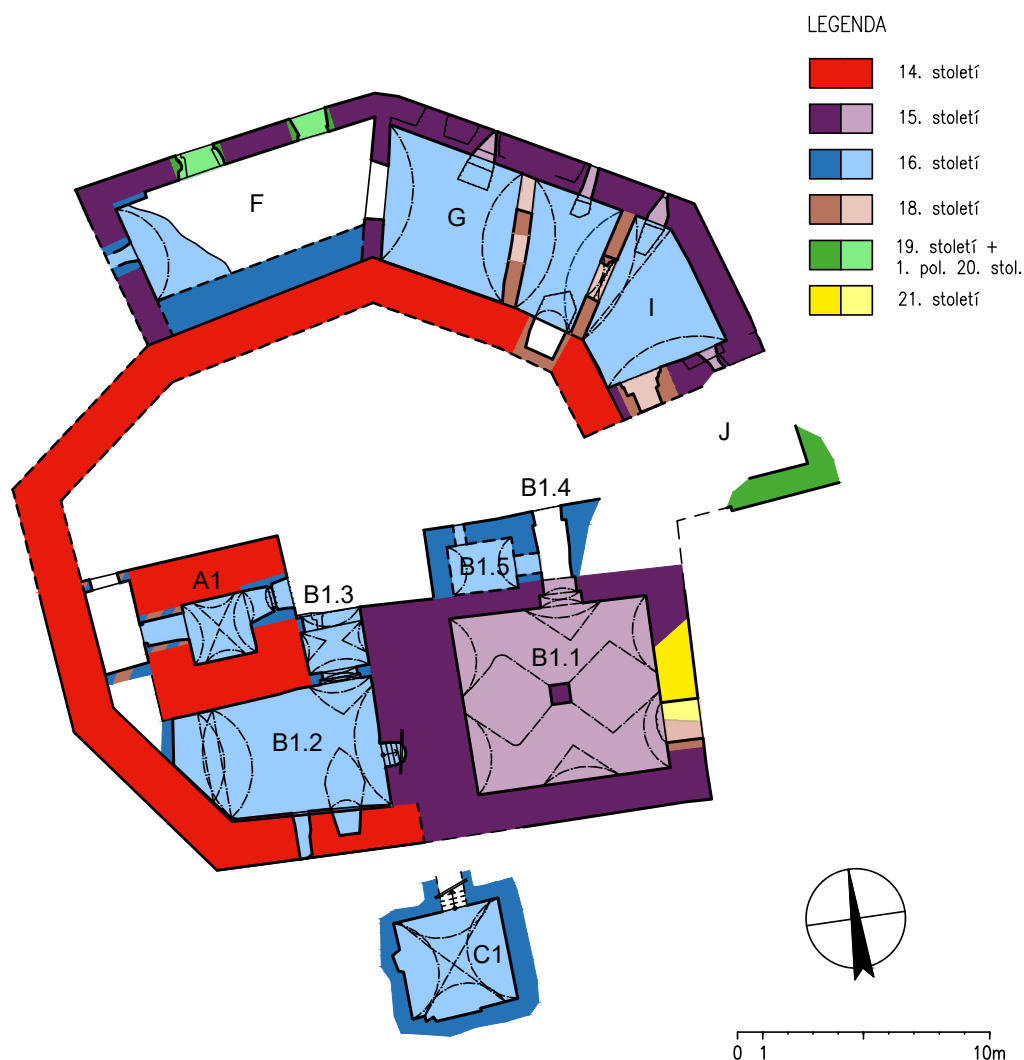
Nové stavebněhistorické objevy v průběhu oprav a dílčích průzkumů areálu tvrze

Současná oprava a konzervace tvrze, probíhající od roku 2018, vyvolala potřebu podrobnější dokumentace areálu a dílčích stavebních a archeologických průzkumů, které dosavadní poznání tohoto objektu rozšířilo o nové skutečnosti.

Jak již bylo výše uvedeno, tvrzi Pasovary se ze stavebněhistorického hlediska podrobněji věnoval pouze Michael Rykl ve svém článku z roku 1988. Pomineme-li encyklopedické publikace s velmi stručnými údaji, chybí jiná podrobnější studie věnovaná vývoji této tvrze. Částečně je na vině technický stav tvrze, která zůstala po vyhnání původních obyvatel nedosídlená a rychle podléhala destrukci. V průběhu druhé poloviny 20. století se značná část konstrukcí zřítla a ukryla části sklepních i přízemních prostor v mohutných suťových zásypech. Nepřehledná situace, kdy lze jen těžko odlišit objekty tvrze z dob šlechtické rezidence od množství stavebních úprav, které si vyžadoval provoz hospodářského dvora a poté živelné adaptace po jeho rozprodání, důkladnou analýzu znemožňovala. Odtěžení sutě na několika místech v rámci sanačních prací posledních let pomohly posunout poznání stavebního vývoje ve zkoumaných partiích tvrze o krok dále. Níže se pokusíme o popis nejdůležitějších nových zjištění, především o komentář k nejstarším konstrukcím z doby funkčního využití tvrze jako šlechtické rezidence. Mladším úpravám se budeme věnovat pouze okrajově, spíše pro dokreslení kontextu.

Gotické jádro tvrze vymezuje doposud částečně dochovaná obvodová hradba. Až na její jihovýchodní část, kde je narušena vestavbou paláce z 15. století, je možné doposud dobře vysledovat její průběh. Za nejstarší objekt areálu lze spolu s hradbou považovat zejména hranolovou věž (objekt A), jejíž původ do 14. století určily již starší práce na základě použitých kamenických prvků. Okno na jižní straně s kamenným ostěním s okosením a světlostí otvoru (30/140 cm) svými parametry připomíná lukostřeleckou střílnu. Nepochybně je výsledkem snahy dostat do interiéru z nejpříznivěji orientované strany dostatek světla a zároveň udržet fortifikační charakter věže. Okno pomáhala chránit kovaná mříž, po níž se v ostění dochovaly otvory. Jedná se o jediné prokazatelně původní okno věže. Interiérové niky oken prvního a druhého patra otočené na západ jsou nesymetricky vtačeny do jihozápadního kouta místnosti, zřejmě proto, že se snažily vyhnout přístavbě, která byla dodatečně vložena mezi západní průčelí věže a obvodovou hradbu. Michael Rykl ve svém článku ještě zachytil dnes již zřícenou klenbu přízemí přístavby. Soudobý s gotickým oknem je i portál vstupních dveří situovaný v úrovni druhého patra. Žulové ostění s lomeným obloukem a jednoduchým okosením má ve vnějším líci vpadlinu pro zvednutí lávky. Konzola pro uložení lávky má hrubě tesané lůžko točnice a byla provedena z druhotně použitého profilovaného kamenného ostění, patrně gotického vstupního portálu. Otvory situované pod vrcholovou klenbou věže nebyly z důvodu nepřístupnosti podrobně zkoumány. Nasazení jejich nadpraží těsně pod klenbou ale dává tušit, že jsou až novodobou úpravou po snížení výšky věže a jejím zaklenutí. Otvor v jižní stěně s nevysokým nadpražím a s překladem z druhotně použitého ostění se směrem ven výrazně zvyšuje. V západní stěně je druhý otvor, na průčelí s dvěma krakorci po stranách, který je z vnitřní strany lemován nepravidelnou spárou, svědčící o jeho druhotném proražení. Šířka pouhých 60 cm a v ose krakorců situované sopouchy ve spodní části průčelí naznačují souvislost s komínem, který zachycují fotografie z první poloviny 20. století. Krakorce jsou proto ve skutečnosti šmorce, které zajišťovaly stabilitu vysokého tahového komínu. Jeho vznik souvisí až s úpravami po rozdělení hospodářského dvora na konci 18. století.

Okenní niky a fragment krbečku v úrovni prvního patra mohou být součástí renesanční úpravy věže, kterou pomáhá datovat klenba nad přízemím, případně souvisí s adaptací věže po raabizaci dvora. Vzhledem k mnoha následným stavebním zásahům je však nelze bez hloubkového průzkumu spolehlivě datovat.



Obr. 19. Pasovary, bývalá tvrz, půdorys sklepů s vyhodnocením stáří konstrukcí. Geodetické zaměření: CePT, s.r.o., 2019, vyhodnocení: Daniel Šnejd, 2023

Jedním z míst, kde v souvislosti s nedávnými opravami tvrže proběhl podrobný průzkum, je jádro gotického paláce (objekt B) situovaného jihovýchodně od věže. Z nadzemní části budovy zbyly pouze skrovné pozůstatky, dobře se ale dochoval sklep sklenutý průnikem čtyř valených kleneb s centrální oporou v podobě zděného pilíře (B1.1). S analogickým řešením se lze setkat u řady obytných staveb s gotickorenesančním jádrem.¹²¹ Palác lze proto považovat za dílo 15. století. V roce 2018 proběhla sanace v té době již havarijního stavu sklepa a v následujícím roce byla z důvodu zpřístupnění a opravy navazujícího podzemního prostoru odtěžena vysoká vrstva sutě v úrovni přízemí paláce. Oproti stavu, který zachytil Michael Rykl ve svém zaměření, došlo k řadě nových zpřesňujících zjištění. Kromě drobných detailů v rozvržení dispozice a vstupních otvorů se jednalo především o určení účelu jednotlivých místností, které s pomocí nově zpracovaných písemných archivních dokladů pomáhají vykreslit vcelku přesnou představu o dnes z větší části zaniklém domě. Šacuňk (neboli odhad ceny jednotlivých „usedlostí“) z roku 1793 uvádí u č. p. 2 výčet místností náležejících k bývalému paláci, který se nám na základě zkoumání dochované

¹²¹ Například nejblíže sklep měšťanského domu Latrán č. p. 19 v Českém Krumlově.



Obr. 20. Pasovary, bývalá tvrz, půdorys prvního patra s vyhodnocením stáří konstrukcí. Geodetické zaměření: CePT, s.r.o., 2019, vyhodnocení: Daniel Šnejd, 2023

budovy tvrže jeví jako téměř kompletní.¹²² Není zde uvedena kuchyně, kterou tento šacuňk zachytil v jiném objektu na nádvoří (objekt E, srov. výše text k domu č. p. 19), přiléhajícím k severní straně věže. Prostor, který dále označujeme jako černou kuchyni (B2.3), byl součástí chodby a sloužil primárně jako příkladací prostor s dymníkem. Tomu také odpovídá jeho velmi skrovný půdorys.

Důležitým objevem během odkrývání konstrukcí byl nález stavební spáry mezi západní stěnou paláce a průběžnou obvodovou hradbou, která potvrdila předpoklad dodatečného přiložení paláce k již existující hradbě.

Ve vyklizeném prostoru přízemí, mírně vyvýšeného nad úroveň nádvoří, byla nalezena také spodní partie zdi, oddělující prostor rozsáhlé světnice (B2.1), situované nad sklepem s pilířem (B1.1), od zbývajících dispozice (B2.2 a B2.3). Stěna byla vylehčena sdruženým

¹²² Velká sednice v přízemí, i s postranní komorou nahoře obloženou dřevem, pak malým pokojíkem; u vchodu po levé ruce – v horním patře starý kveľb a půdní komora obložená trámy a latěmi – pod šafařovou sednicí zaklenutý sklep, který může být přeměněn na dvojistou stáj. Dále sklep pod věží, všechny tyto části postaveny ze špatného zdiva na hlinu a maltu.

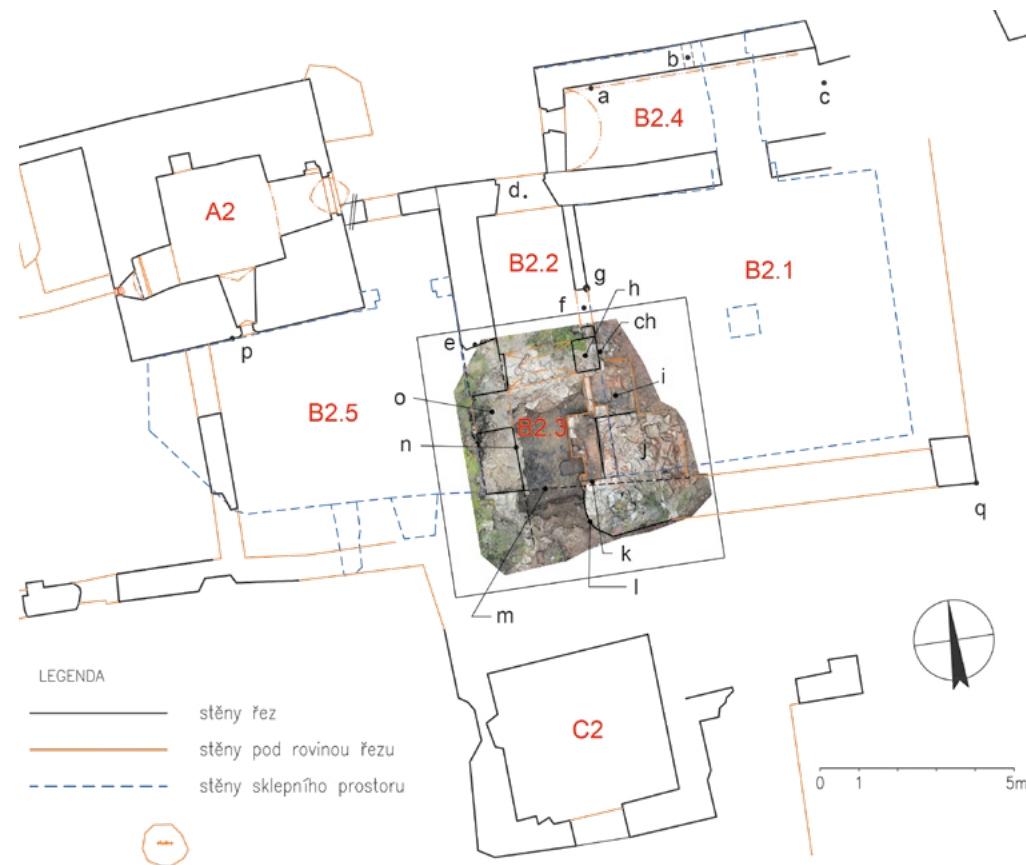


Obr. 21. Pasovary, bývalá tvrz, odhalené torzo zdi mezi světnicí (B2.1) a síní (B2.2) při pohledu ze světnice, zleva kamenný pilíř s pozůstatkem osvětlovacího krbu (vyznačen v rámečku); sutí zavalený vstup ze síně, vpravo dole s fragmentem zárubně s pantem (pant vyznačen v rámečku); dále vpravo spodní část cihelného zdiva vylehčovacího oblouku, popis: Daniel Šnejd, 2023, foto: Veronika Babická, 2019

obloukem, jehož klenební patky se našly na vnitřním líci severní i jižní obvodové stěny paláce. Výplňové zdivo pod oblouky tloušťky 30 cm bylo provedeno z cihel. Zachycena byla poloha vstupu ze síně (B2.2) do světnice, příkladacích otvorů topenišť a již zazděný krbeček otočený ústím směrem do světnice. Zatímco o existenci vstupní síně, v návaznosti na vchod ze dvora, nebylo již dříve pochyb, na ni navazující černou kuchyní bylo možné pouze předpokládat.¹²³ Prvním signálem její existence byl nálezy chlebové pece situované ve světnici, s ústím otočeným směrem do kuchyně, a zděného sporáku z modrých kachlů s archaickým způsobem přikládání taktéž z kuchyně. Obě topeniště svým provedením odpovídají době vzniku na přelomu 19. a 20. století, ale nálezy zaniklého příkladacího otvoru dokládá existenci staršího řešení vytápění světnice. Obě fáze vývoje snad lze ztotožnit s informacemi z historických písemných pramenů. V rámci popisu výměnkářských práv v roce 1909 je mimo jiné zmiňována i existence pece. Vzhledem ke stísněným poměrům kuchyně muselo být těleso pece situováno ve světnici, s největší pravděpodobností se jedná o tutéž konstrukci, jež byla nalezena in situ. Zazděný příkladací otvor mezi sporákem a pecí mohla využívat „zelená kamna s měděným hrncem na vodu“ zmiňovaná zde v roce 1789. Jako překlad nad otvorem byl použit fragment stojky gotického ostění s okosením. Do černé kuchyně se vstupovalo tradičním způsobem přímo ze síně, naproti vstupu do objektu. Ve svrchních vrstvách destrukce byl nalezen zhroutčený kamenný záklenek zápraží tohoto otvoru. Vpravo od vstupu do kuchyně byly dveře s krátkým schodištěm do valeně klenutého sklepa (B1.2) jižně od věže. Jeho příslušnost k usedlosti č. p. 2 zmiňuje i popis z roku 1793, který o něm v rámci „první usedlosti“ hovoří jako o „sklepe pod věží“.

Z vlastního prostoru světnice se kromě již zmiňovaného krbečku a pece mnoho nedochovalo. Pod sutí byly nalezeny pozůstatky prkenné podlahy a v severní stěně vstup do přílehlé mladší přístavby. Nejvíce o její podobě proto podávají archivní zprávy. V inventáři z roku 1789 je místnost uváděna jako šafářova světnice se třemi okny se zasklením do

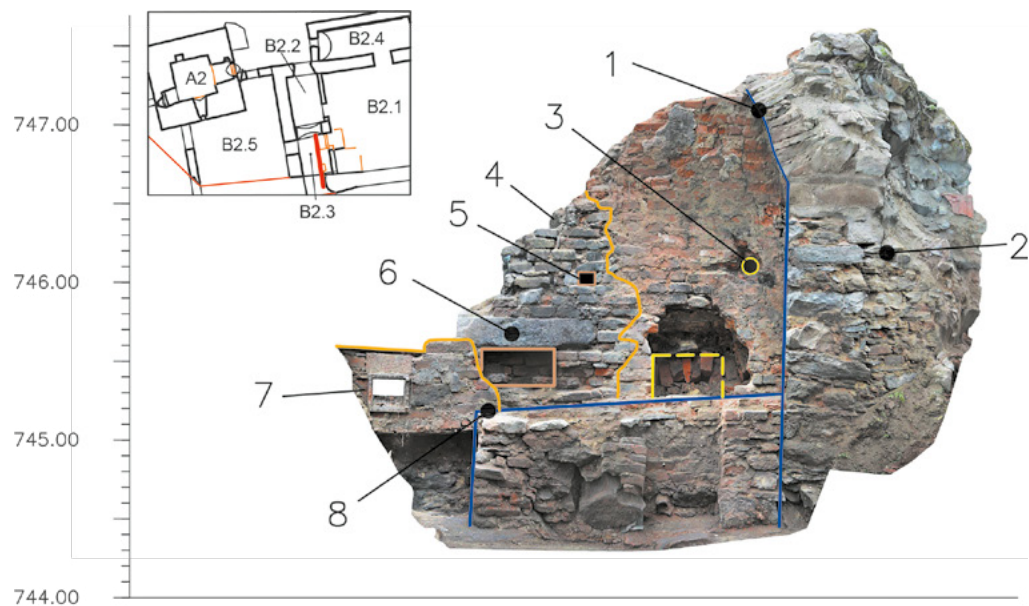
¹²³ K prozkoumání písemných pramenů, které popisují funkční uspořádání „usedlostí“ po rozprodeji dvora, došlo až po provedení terénního průzkumu.



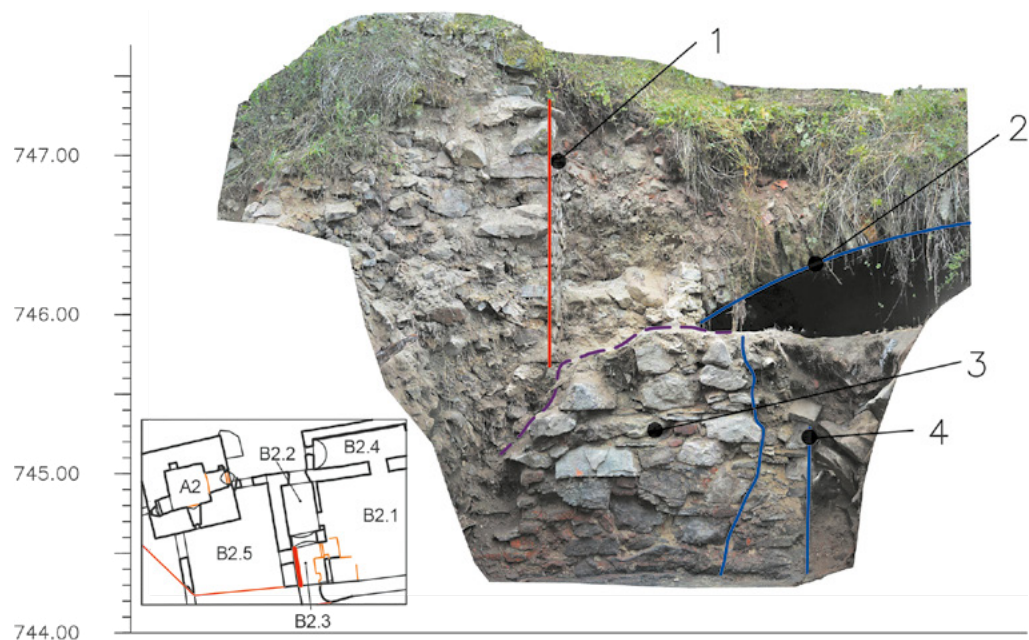
Obr. 22. Pasovary, bývalá tvrz, půdorys prvního patra, výřez obytné části tvrze s věží, vložen fotoplán černé kuchyně, GEO-CZ, s. r. o., 2019, zákres: Daniel Šnejd, 2023. Legenda: B2.1 – světnice, B2.2 – vstupní síň, B2.3 – černá kuchyně (příkladací prostor), B2.4 – severní renesanční přístavba, B2.5 – prostor renesanční klenuté místnosti s nástěnnou malbou, A2 – věž, C2 – jižní renesanční přístavba; a – fragment valené klenby, b – kapsa po trámu, c – dveřní či okenní nika s dochovanou levou špaletou, d – vstup do gotického paláce z nádvoří, e – špaleta vstupu z gotického paláce do místnosti B2.5, f – vstup ze síně do světnice, g – fragment zárubně se závěsem barokního typu, h – střední pilíř dvojité slepé arkády oddávající síň s kuchyní od světnice, ch – zazděný osvětlovací krb, i – torzo sporáku s příkládáním z černé kuchyně, j – torzo pece, k – náběh klenutí arkády, l – zaoblená špaleta vstupu ze starého paláce do jižní přístavby C2, m – hypotetický průběh hradby pod úrovní podlahy černé kuchyně, n – vnitřní líc obvodové zdi gotického paláce, o – v renesanci proražený vstup do sklepa pod místností B2.5, p – místo nástěnné malby před jejím transferem, q – v úrovni přízemí se dochoval pouze fragment nároží gotického paláce, l – renesanční okno stejného typu jako u objektu F, popis: Daniel Šnejd, 2023, foto: Veronika Babická, 2019

olova, vybavená velkým stolem a již popisovanými zelenými kamny. Velmi zajímavá je zmínka o zvonku, jehož táhlo vedlo k bráně. Brána proto musela bezprostředně navazovat na gotický palác. Plán dvora z roku 1783 zachycuje volný prostor umožňující vjezd do vnitřního nádvoří při jeho severovýchodním nároží a v přímé návaznosti na otevřený dvůr poplužního dvora. O podobě brány lze bez archeologického výzkumu pouze spekulovat, mohlo se jednat o kulisovou bránu či pouhá dřevěná vrata, neboť uvedený plán ji nezachycuje ani prostou čarou.

Gotický palác sestával v přízemí původně pouze z jedné místnosti. Pokud zde existovaly další místnosti s obytnou funkcí, je třeba je hledat buď ve zcela zaniklém (a proto snad i roubeném) patře, anebo v podkroví. Vyloučit nelze ani rozrůstání obytného paláce severním směrem v nepřímých časově vzdálených odstupech, kdy mohlo docházet k přehodnocení původních záměrů. Hrotitá čela oblouků zaniklých kleneb jižní přístavby (B2.5) mohou být i dílem z přelomu pozdní gotiky a renesance.



Obr. 23. Pasovary, bývalá tvrz, fotoplán vnitřní východní stěny černé kuchyně místnosti B2.3 s vyznačením nálezů, fotoplán: GEO-CZ, s. r. o., 2019, zákres Daniel Šnejd, 2023. Legenda: 1 – náběh renesančního klenebního pasu, 2 – líc špalety vstupu do jižní přístavby, 3 – kruhový sopouch odvodu kouře z pece, 4 – torzo kouřovodu zaniklých kamen provedené z cihel, 5 – čtvercový sopouch staršího topeniště, 6 – překlad nad příkladacím otvorem zaniklých kamen z druhotně použitého gotického ostění, 7 – konstrukce novodobého sporáku z 1. pol. 20. stol. s příkladacím otvorem otočeným do černé kuchyně, 8 – nároží zvýšené podesty pro vaření před ústím topenišť. Modrá – renesanční, hnědá – barokní, žlutá – přelom 19. a 20. století



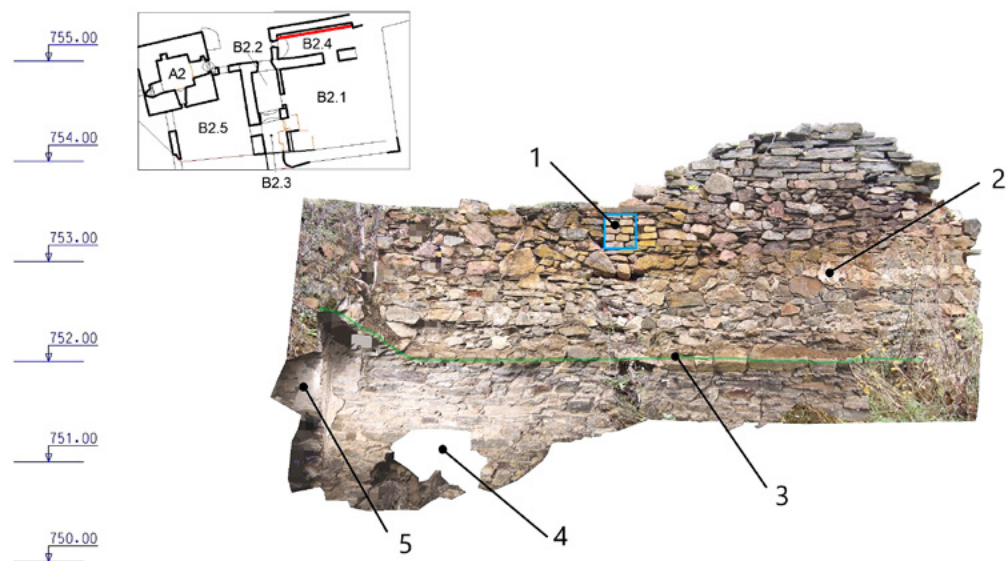
Obr. 24. Pasovary, bývalá tvrz, fotoplán vnitřní západní stěny černé kuchyně místnosti B2.3 s vyznačením nálezů, fotoplán: GEO-CZ, s. r. o., 2019, zákres Daniel Šnejd, 2023. Legenda: 1 – vnitřní líc obvodové gotické hradby, 2 – klenba sklepa renesančního paláce, 3 – vnitřní líc obvodového zdiva gotického paláce, 4 – špaleta vstupu z černé kuchyně do sklepa renesančního paláce. Červená – 14. století, fialová – 15. století, modrá – 16. století



Obr. 25. Pasovary, bývalá tvrz, přízemí gotického paláce (B), částečně zhroutilý záklenek vstupu ze síně B2.2 do černé kuchyně / příkladacího prostoru B2.3 nalezený v destrukci, foto: Veronika Babická, 2019

Tato přístavba však jednoznačně ovlivnila dispoziční řešení gotického paláce (B). Z původně jednotného prostoru byla vydělena síň s na ni navazující topnou místností a dispozice dále rozšířena o z vnější strany přistavěné prostory. Vestavbou mezi věž a palác vznikl v přízemí klenutý sklep (B1.2), nad nímž byla umístěna patrně nejreprezentativnější místnost tvrze (B2.5), klenutý prostor s rozšířením směrem do nádvoří. O významu místnosti vypovídá nález renesanční nástěnné malby s loveckým výjevem. Písemná zpráva z roku 1793 hovoří o prostoru jako o „starém kvelbu v horním patře“. Existenci schodiště ze síně do patra ještě stihl zachytit Michael Rykl ve svém zaměření, dnes již po něm žádné fyzické stopy nenalezneme. Vstup, který na schodiště v patře navazoval, je však dodnes čitelný v podobě špalety otvoru v západní obvodové (snad původně i štítové) zdi starého paláce. Připustíme-li možnost, že se jedná o gotické zdivo, je pravděpodobné, že otvor je staršího původu a sloužil k nástupu na lávku propojující palác s věží. K paláci přiléhá od severu úzká přístavba (B2.4) s fragmenty kletovaných omítek v interiéru, které vypovídají o jejím renesančním původu. V písemných pramenech z přelomu 18. a 19. století se o prostoru hovoří jako o komoře. Valená klenba, která se dochovala pouze ve fragmentech, nemusí být původní zastropení místnosti. Nález fragmentu kletované omítky v úrovni klenebního zásypu a kapsa po trámu v ose severní zdi spíše poukazuje na její dodatečné vložení. Výšková úroveň spodní hrany kapsy odpovídá výšce odskoku zdiva pro uložení stropních trámů sousední síně (B2.2).

Zcela novou informací byl nález existence komunikačního propojení s přístavbou (objekt C), navazující na gotický palác od jihu. Přístavba byla doposud považována za výsledek utilitárních úprav po rozdělení hospodářského dvora. Kamenná křížová klenba jejího sklepního prostoru není v tomto směru spolehlivým datovatelným prvkem, protože díky dlouhé tradici používání pouze ukazuje na původ mezi 16. až 19. stoletím. Souvislost s renesančními úpravami poskytlo až zjištění o provedení obvodové stěny zároveň se vstupním otvorem, včetně náběhu klenutí stěny mezi černou kuchyní a světnicí. Kromě toho jsou prostory opět zmiňovány v písemných pramenech. V šacuňku z roku 1793 se o místnosti hovoří jako o vedlejším pokoji. Inventář z roku 1789 uvádí malý vedlejší pokoj se dvěma



Obr. 26. Pasovary, bývalá tvrz, fotoplán vnitřní severní stěny místnosti B2.4 s vyznačením nálezů, foto-plán: GEO-CZ, s. r. o., 2019, zákres Daniel Šnejd, 2023. Legenda: 1 – kapsa po trámu v úrovni odsoků pro uložení stropu sousední síně, 2 – fragment omítky, dochovaný v úrovni klenebního zasypu, 3 – torzo nábehu valené klenby, 4 – místo okenní niky, 5 – špaleta druhého okna otočeného ke vstupu do paláce. Modrá – renesanční, zelená – 19. století

dveřmi s nekrytými zámky, dvěma okny a zejména zelenými kamny. Díky potřebě návaznosti kamen na černou kuchyni lze popis s jižní přístavbou ztotožnit. Místo, kde kamna stála, je zatím nejasné a mohl by je odhalit až budoucí archeologický výzkum. Možnost vstupu do přístavby přes černou kuchyni otvorem, který byl odhalen během výzkumu, je velmi pravděpodobná, protože v ose otvoru je i dnes zasypané schodiště do sklepa pod přístavbou. Ujednání o výměnku z roku 1846 hovoří o přístavbě jako o „vedlejším neboli výměnkářském pokoji“, pod nímž je situovaný sklep, což opět odpovídá nálezové situaci. Klenba sklepa se bohužel v roce 2022 zřítila.

V rámci rozšiřování tvrze v druhé polovině 15. století byl k severní hradební zdi z vnější strany přiložen zcela nový objekt, který proto kopíruje její polygonální průběh (objekty F, G, I) a o kterém Michael Rykl hovoří jako o renesančním paláci. Do dnešní doby se z této budovy dochovaly především prostory sklepa a částečně obvodové zdivo na vnější straně areálu. Zbývající svislé konstrukce vystupují nad úroveň okolní destrukce pouze ojediněle. Vnitřní dispozici lze proto určit pouze z části. Novým přínosem nedávno provedených zjištění bylo zejména zdařilé dendrochronologické datování zhlaví stropních trámů, zazděných ve vnitřním líci západní obvodové zdi, a jednoho lešeňového kuláče při severozápadním nároží. Patří k nejstarší fázi výstavby objektu, jehož vznik lze s jistotou předpokládat někdy po roce 1468. Iniciátorem stavby byl pravděpodobně Jiřík Višně z Větrní, který Pasovary získal kolem roku 1467. Vybudována byla v rozsahu dvojího zalomení hradby tak, že štítová průčelí jsou orientována jedno k západu a druhé k jihu, kde na něj navazovala vjezdová brána. Dispozice byla nejméně v úrovni přízemí rozdělena příčkou vedoucí od nejsevernějšího cípu budovy ke středověké hradbě. Objekt byl jednopatrový s plochými stropy v obou podlažích. Sklepní okna, orientovaná ven z tvrze, byla štěrbinová. Okna v podlaží nad sklepy byla skrovných rozměrů cca 60/70 cm a s kolmými špaletami bez rozšíření směrem do interiéru. To spolu s nehraněnými kuláči použitými jako stropní trámy svědčí o spíše hospodářském charakteru stavby. Změna v jejím užívání nastala v souvislosti s renesančními úpravami, které nelze časově přesně určit. Budou však nejspíše soudobé se vznikem reprezentativní klenuté místnosti (B2.5) v přístavbě mezi věží a gotickým palácem. Okno v severní stěně tohoto sálu, směřující do nádvoří, je totiž stejného provedení jako okna v patře severního objektu (F, G), opatřená cihelným ostěním okoseným vně i dovnitř



Obr. 27. Pasovary, bývalá tvrz, tzv. renesanční palác, pohled od severu, před polovinou 20. století, foto: obec Světlík, b. d.



Obr. 28. Pasovary, bývalá tvrz, tzv. renesanční palác, pohled od severu, foto: Jiří Bloch, 2020

interiéru a segmentovým záklenkem. Záměrem patrně bylo rozšířit rezidenční prostory tvrze. Je možné, že vzhledem k existenci poplužního dvora nebylo potřeba uvnitř tvrze ponechat hospodářský provoz, respektive bylo možné jej zredukovat. Přízemí severní budovy bylo zaklenuto v celém rozsahu valenou klenbou. Strop v patře, patrně trámový, byl zvýšen do úrovně stávající koruny zdi a světlá výška místnosti činila 3,5–4 metry. Nepochybně se jednalo o impozantní prostor. Již v rámci této úpravy mohlo vzniknout schodiště, přiložené k západnímu líci gotické zdi, dělicí příčně přízemí budovy. Jeho umístění naproti



Obr. 29. Pasovary, bývalá tvrz, pohled do vnitřního nádvoří od východu, zleva: nároží severního přístavku (B2.4) ke gotickému paláci, věž (A), východní zeď a štít staré černé kuchyně (E), vpravo západní průčelí tzv. renesančního paláce (F), foto: Veronika Babická, 2022



Obr. 30. Pasovary, bývalá tvrz, vnitřní líc východní obvodové stěny staré kuchyně (E) s příkladacími otvory topenišť, foto: Veronika Babická, 2022



Obr. 31. Pasovary, bývalá tvrz, východní stěna staré černé kuchyně (E), v dolní části zdi jsou patrné příklady (vlevo kamenný, vpravo cihelný) příkladacích otvorů, zcela vpravo patrná přízdivka štítové stěny kuchyně posazená na ochoz gotické hradby, přízdivka je svislou spárou oddělená od zdiva budovy F z 15. století (ve spodní části snad předprseň hradby), foto: Veronika Babická, 2022

vstupu z nádvoří je logické. Původní podobu schodiště neznáme. To, po kterém zůstaly ve stěnách stopy, je až mladšího původu, a možná patří až k úpravám z doby po raabizaci hospodářského dvora. Západní část objektu (F) byla přepatrována vložím stropu a přebudována na sýpku o dvou nízkých podlažích. Změna využití se propsala i do podoby okenních otvorů, jak lze vysledovat i na fotografii Josefa Seidela, pořízené někdy kolem poloviny 20. století. Šestitabulková okna na snímku ukazují, že nad sklepem ve střední části dispozice byly obytné místnosti. V rámci archeologického průzkumu se v těchto místech odkryl interiér světnice vybavené kachlovým sporákem situovaným v jihozápadním koutu místnosti. Jakého charakteru byly ostatní místnosti, ukáže až další archeologický výzkum. Lze předpokládat, že k přepatrování a proměně na sýpku došlo nejspíše v době, kdy tvrz využívalo město Český Krumlov jako hospodářský dvůr. Sedlák, který v této části bývalé tvrze po raabizaci hospodařil na mnohem menších pozemcích, by tak velké prostory sýpky patrně těžko využil.

Nesporně zajímavým je také objekt (E), který byl vložen do prostoru mezi severní průčelí věže a gotickou hradbu. Severní část objektu je starší, jak potvrzuje i plán z roku 1783, který ji zachycuje v odstupu od věže. V popisu domu č. p. 19 z roku 1810 je v těchto místech zmiňována kuchyně bývalého šafářova bytu. O tomto účelu svědčí i řada dochovaných příkladacích otvorů topenišť ve východní a původně snad i severní stěně. Budoucí archeologický výzkum možná potvrdí domněnku, že právě zde byla již od renesance hlavní kuchyně tvrze. Objekt je přistavěn k severní gotické hradbě, při severovýchodním nároží kuchyně je destrukce obvodové hradby s patrným odskokem ochozu. Pouze na tomto místě si lze učinit představu o výšce gotické hradby, nikde jinde v areálu již nedosahuje patřičné výšky.

Průzkumné práce, probíhající v letech 2019–2021, přinesly řadu nových informací a s využitím geodetického zaměření a fotoplánů stěn, které zpracovala firma CePT, s. r. o., se podařilo obohatit poznání o stavebním vývoji tvrze. Vedle týmu památkářů z českobudějovického územního odborného pracoviště NPÚ přispěly k většímu porozumění stavební historie tvrze průzkumem tzv. renesančního paláce Kateřina Kroulíková a Zuzana Kočišová, kterým tímto děkujeme za spolupráci i poskytnutí podkladů pro přípravu tohoto článku. Má-li závěrem zaznít největší přínos průzkumů z posledních let oproti předchozím interpretacím, je jím zejména zjištění o renesančním původu jižní přístavby gotického paláce (B) a zdařilá dendrochronologická datace, která pomohla posunout dobu vzniku budovy situované severně od polygonu hradby do období pozdní gotiky a časově ji přiblížit vzniku paláce samotného. Funkční proměna přístavby a tím povýšení zástavby kolem vnitřního nádvoří na převážně obytné budovy má pravděpodobně souvislost se vznikem či rozrůstáním přilehlého poplužního dvora, jehož existence a umístění bylo potvrzeno až nedávno zjištěnými archivními zprávami. I přes náš několikaletý zájem o tvrz a odvedenou práci na průzkumech zůstává stále velká část informací skryta pod nánosy sutin. Příkladem setrvalých otázníků může být nedořešená polemika o proměnách vstupu do tvrze, kterou před mnoha lety ve své práci otevřel Michael Rykl. Zcela namístě je proto závěrem vyslovit uznání studentské práce, která navzdory nepříznivým terénním podmínkám i omezeným možnostem mladého průzkumníka předznamenala profesní dráhu jednoho z našich nejlepších stavebních historiků – doc. Ing. Michaela Rykla, PhD.¹²⁴ Její kvalitu a nadčasovost ověřily opakované citace a i našemu týmu byla velmi dobrým odrazovým můstkem.

Summary

The text deals with new findings regarding the ruins of Pasovary fortress, made in the framework of the current repairs of this still decaying cultural heritage site. The authors of the article summarise their findings on the basis of building-historical, archaeological and archival surveys, new land surveys of the entire fortress and photo-plans of the surveyed sites. They significantly supplement and refine the existing knowledge of the fortress development published in the 1980 s by Michael

Rykl, now a leading expert in the field of building history research.

The fortress became a ruin after the Second World War, when the German village of Pasovary was displaced and during the 1950 s and 1960 s it was completely plundered, including the service yard at the fortress. Buildings in the area of the former fortress, which were not razed to the ground, but gradually deteriorated after the roofs were removed formed an exception. Today,

¹²⁴ Michael Rykl dlouhodobě působí jako učitel na Fakultě architektury ČVUT v Praze.

the history of the former nobleman's residence is mainly recalled by Rykl, now a leading expert in the field of building history research. The fortress became a ruin after the Second World War, when the German village of Pasovary was displaced and during the 1950 s and 1960 s it was completely plundered, including the service yard at the fortress. Buildings in the area of the former fortress, which were not razed to the ground, but gradually deteriorated after the roofs were removed formed an exception. Today, the history of the former nobleman's residence is mainly recalled by Rykl, now a leading expert in the field of building history research. The fortress became a ruin after the Second World War, when the German village of Pasovary was displaced and during the 1950 s and 1960 s it was completely plundered, including the service yard at the fortress. Buildings in the area of the former fortress, which were not razed to the ground, but gradually deteriorated after the roofs were removed formed an exception. Today, the history of the former nobleman's residence is mainly recalled by the prismatic tower, which rises above the ruins of the walls of the neighbouring buildings. The village of Pasovary was founded before 1291, the oldest preserved parts of the fortress (the tower and the perimeter wall) date back to the 14th century, when the fortress was owned by the Rulers of Pasovary. From 1437 Pasovary belonged to the Višňové of Větrní family, many of whose members held senior official positions at the court of the Lords of Rosenberg. In the 15th century the main, southern palace was rebuilt. In the 16th century, the northern wing (the so-called Renaissance Palace) was built and some other buildings of the fortress were also modified. During the reign of Jan Višně of Větrní († 1575), the courtier of Rosenbers, the mansion acquired a representative form, as indicated by the surviving mural painting of a hunting scene decorating the now ruined Renaissance hall added to the southern palace. The mural had to be removed in 1991 and after significant restoration work it was placed in the building of the State District Archive in Český Krumlov. Jan Višně's son then fell into debt and partly sold off the family estate. In the next generation, during the Bohemian Revolt, the fortress was confiscated from the Višně family and sold to the town of Český Krumlov in 1624. The town included Pasovary among its other economic estates and managed it under its own

Seznam pramenů a literatury Archivní a sbírkové fondy

Katastrální úřad pro Jihočeský kraj, katastrální pracoviště České Budějovice – archiv
Katastrální úřad pro Jihočeský kraj, katastrální pracoviště Český Krumlov – archiv
Národní archiv, fond Josefský katastr, Praha (1785–1875); fond Stabliní katastr – duplikát, Praha (1826–1895); fond Stabliní katastr – indikační skici (1824–1931), fond Státní památková správa, Praha (1953–1958)
Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Českých Budějovicích, archiv restaurátorských zpráv; plánový archiv; spisový archiv

direction until 1793, when it sold it to hereditary lease to the serfs according to the principles of the Austrian court council František Antonín Raab. The fields, farm and residential buildings (including the former fortress) were divided into six parts, which were in some cases further subdivided or merged, and additional utility buildings were added. An analysis of numerous written sources from this period has shed light on the use of the various parts of the fortress at the end of the 18th century. It has become clear that all the buildings in the fortress itself were at the disposal of the caretaker, who lived in the former south palace. Among other things, the archival research helped to decipher the internal layout of this building, which dates back to the 15th and 16th centuries. As part of a structural, historical and archaeological survey, a number of hitherto hidden building structures were discovered after the partial removal of rubble. In particular, the storeroom, later (after the yard was sold off) used as a black kitchen, was examined in detail. The southern extension of the palace has now been found to be part of the Renaissance phase, and not of the younger utilitarian modifications. The new findings also concern the so-called Renaissance palace in the northern part of the fortress, whose origins are older than expected (the remains of the ceiling beams have been dendrochronologically dated to 1467) and whose original use was probably rather economic; the change of use to residential premises occurred only in the Renaissance phase, when a part containing a hall decorated with a hunting scene was added to the southern palace. Later on, a part of the Renaissance palace was rebuilt and converted back into a granary.

The new findings also concern a smaller building added between the northern facade of the tower and the wall. On the basis of building and archival research, a „kitchen of the caretaker's flat“ from the end of the 18th century was located here. Whether it served as the main kitchen of the entire fortress in earlier times can probably only be revealed by future archaeological research. Archaeologists, together with building historians, still have a number of other topics to investigate, such as the question of the transformation of the main entrance to the fortress. Further question marks and surprises are likely to emerge during repairs associated with the removal of years of building rubble.

Státní oblastní archiv v Třeboni, Sbirka matrik Jihočeského kraje (1587–1949)
Státní okresní archiv Český Krumlov, fond Archiv města Český Krumlov (1347–1945); fond Okresní úřad Český Krumlov (1850–1938)
Vojenský geografický a hydrometeorologický úřad generála Josefa Churavého Ministerstva obrany ČR Dobruška (VGHMÚř Dobruška), fond Letecké měřické snímky

Literatura a vydané prameny

CERMAN, Ivo, 1. 11. 1781 – Zrušení nevolnictví. Základ občanské svobody, Praha 2022.
ČECHURA, Jaroslav, *Jakub Krčín z Jelčan. Architekt jihočeských rybníků*, Praha 2020.
DOSPIVA, Pavel, *Cisterciácký duktus v listinách klášterů Wilhering, Vyšší Brod, Plasy, Oslavany a Tišnov (1270–1313)*, magisterská diplomová práce, Brno: Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, Ústav pomocných věd historických 2011.
FIBICH, Ondřej, *Nejúplnější místopisný slovník staré Šumavy. Od Adámků po Žumberk*, Strakonice 2009.
HOJEROVÁ, Hana – JOHN, Jan – KOCINA, Jan – KOVÁŘ, Daniel – PTÁK, Martin – VONDROVSKÝ, Václav, Nový nálezy militárie a terénních reliktů souvisejících se zaniklou tvrzí Trojaň (okr. Český Krumlov), *Archeologické výzkumy v jižních Čechách*, 2014, roč. 27, s. 281–293.
CHOTĚBOR, Petr, *Stavební podoba české středověké tvrze, kandidátská disertační práce*, Archeologický ústav ČSAV, Praha 1985, rkp.
CHOTĚBOR, Petr – KROUPA, Pavel – RYKL, Michael, Středověké sídlo ve Slavkově u Českého Krumlova, *Archeologia historica*, 1990, roč. 15, s. 235–249.
KOBLESA, Pavel – KOVÁŘ, Daniel, *Panská sídla jižních Čech*, České Budějovice 2003.
KOČNAR, Jan, Tvrz Pasovary – k její historii a držitelům, *Výběr*, 1990, roč. 27, s. 7–15.
KOVÁŘ, Daniel, *Muži v čele budějovické radnice*, České Budějovice 2008.
MAREŠ, František – SEDLÁČEK, Jan, *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese Krumlovském. Svazek první: okolí Krumlova*, Praha 1918.
PELTAN, Lubomír, Robotní abolice na jihlavském panství v letech 1778–1782, *Vlastivědný sborník Vysočiny. Oddíl společenských věd*, 2006.
PROCHÁZKA, Jan, *Parcelování velkostatků (raabisace) za Marie Terezie v Čechách*, Praha 1925.
RYKL, Michael, Pasovary. Přehled stavebního vývoje české středověké tvrze, *Památky a příroda*, 1988, č. 48, s. 142–146.
SEDLÁČEK, August, *Hrady, zámky a tvrze Království českého*, díl III., Praha 1994 (3. vyd.).
STEJSKAL, Aleš, Šumava ve středověku a raném novověku, in: *Šumava: příroda, historie a život*, Praha 2003, s. 367–378.
ŠIMŮNEK, Robert, *Správní systém šlechtického dominia v pozdně středověkých Čechách. Rožmberská doména 1418–1472*, Praha 2005.
ŠIMŮNEK, Robert, Rožmberská klientela 15. století. IV. Služebné vztahy v horizontu několika generací (z Kozího, z Kraselova, z Větrní), *Výběr*, 2002, roč. 39, s. 130–146.
ŠKABRADA, Jiří, *Nástin vývoje vesnických půdorysů a plužin v Čechách I K výpovědní schopnosti map stabilního katastru*, Brno 2022.
ŠNEJD, Daniel – ŠPINAROVÁ, Michaela – ŠTASTNÁ, Gabriela, Konfrontace hodnot zaniklých a zanikajících sídel v oblasti tzv. širšího pohraničí jižních Čech s jejich novou či plánovanou výstavbou, *Zprávy památkové péče*, 2022, roč. 82, č. 4, s. 529–543.
ÚLOVEC, Jiří, Tvrziště Trojaň, *Výběr. Časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech*, 2004, roč. 41, č. 3, s. 191–199.

Průzkumy:

OPD:

ŠNEJD, Daniel – HANSOVÁ, Jarmila, *Pasovary – tvrz (ČK), první etapa průzkumu. Základní identifikace objektů v areálu zříceniny tvrze a komentář ke geodetickému zaměření, provedenému Tomášem Dolanským*, OPD, NPÚ, ÚOP ČB 2019 (NPÚ, ÚOP ČB, plánový archiv, arch. č. PD 12786).
BLOCH, Jiří – BABICKÁ, Veronika – ŠNEJD, Daniel, *Pasovary – tvrz (ČK), druhá etapa průzkumu. Renesanční palác*, OPD, NPÚ, ÚOP ČB 2020 (NPÚ, ÚOP ČB, plánový archiv, arch. č. PD 13162).
ŠNEJD, Daniel, *Pasovary – tvrz (ČK), třetí etapa průzkumu. Vnější fasády věže a nadzemní části přilehlého paláce*, OPD, NPÚ, ÚOP ČB 2021 (NPÚ, ÚOP ČB, plánový archiv, arch. č. PD 13519).
ŠNEJD, Daniel, *Pasovary – tvrz (ČK), čtvrtá etapa průzkumu. Jádro přízemí objektu B – gotický palác včetně severní přístavby*, OPD, NPÚ, ÚOP ČB 2022 (NPÚ, ÚOP ČB, plánový archiv, arch. č. PD 14092).
ŠNEJD, Daniel – HANSOVÁ, Jarmila, *Kladenské Rovně č. p. 26. OPD objektu bývalé myslivny a středověké tvrze* (NPÚ, ÚOP ČB, plánový archiv, arch. č. PD 9373).

SHP:

KROULÍKOVÁ, Kateřina, *Stavebně historický průzkum Pasovary – renesanční palác tvrže č. parcely 17, katastrální území Pasovary, Buštěhrad 2021* (NPÚ, ÚOP ČB, plánový archiv, arch. č. PD 13520).

Restaurátorská zpráva:

SEVERA, Jan, ak. mal. – ŘÍHA, Jiří, ak. mal., *Restaurátorská zpráva. Transfer nástěnné malby. Tvrz Pasovary u obce Světlík, Praha 1990–1991*. (Bez fotografické přílohy, která byla v roce 2002 zničena povodní. NPÚ, ÚOP ČB, archiv restaurátorských zpráv, arch. č. RZ 998.)

Zaměření:

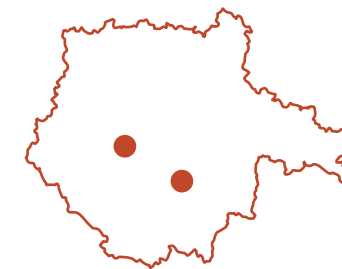
DOLANSKÝ, Pavel, *Statické zajištění kleneb a sklepů a obvodových stěn a konzervace koruny zdí tvrže Pasovary – I. etapa – jižní sklepy, Český Krumlov 12/2017* (NPÚ, ÚOP ČB, plánový archiv, arch. č. PD 11944).

DOLANSKÝ, Tomáš, *Dílčí zaměření tvrže Pasovary. Geodetická dokumentace skutečného provedení stavby (sklepy a přízemí – půdorysy a řezy)*, CePT, s. r. o., Český Krumlov 2017 a 2018 (NPÚ, ÚOP ČB, plánový archiv, arch. č. PD 14094).

DOLANSKÝ, Tomáš, *Geodetické zaměření skutečného provedení stavby Pasovary. Zaměření věže a fotoplány stěn celé tvrže*, CePT, s. r. o., Český Krumlov 2020 (NPÚ, ÚOP ČB, plánový archiv, arch. č. PD 13957).

DOLANSKÝ, Tomáš, *Pasovary tvrz – fotoplány části objektu B (gotického paláce), odkryté v rámci archeologického výzkumu v roce 2019*, CePT, s. r. o., Český Krumlov 2020 (NPÚ, ÚOP ČB, plánový archiv, arch. č. PD 14095).

Dvě křtitelnice husitského vojevůdce Jana Žižky, legendy a skutečnost



Two Baptismal Fonts of Jan Žižka, the Hussite Military Commander. Legends and Reality

Roman Lavička

Abstrakt: Studie sleduje příběh dvou středověkých křtelnic, které jsou v současnosti spojovány s počátkem životní pouti vojevůdce Jana Žižky, a to v souvislostech s fondem tohoto typu památek vzniklých v poslední čtvrtině 14. a na počátku 15. století a zachovaných na jihu Čech. Původní artefakt z kostela sv. Martina ve Střížově propojil po nálezů na konci 19. století s osudem husitského hejtmana regionální badatel František Miroslav Čapek, který využíval několik desetiletí denního tisku, vlastních fotografií a výsledků bádání, aby její význam dostal do povědomí široké veřejnosti. Druhá křtitelnice nalezená v parku nového zámku v Libějovicích se dostala počátkem 70. let 20. století do sbírek Jihočeského muzea v Českých Budějovicích, kde se na její osud postupně zapomnělo. Po rekonstrukci památníku Jana Žižky v Trocnově byla roku 2015 omylem označena za křestní nádobu významného rodáka a přispěním digitálních médií se tato atribuce ve velmi krátké době (a jaksí bez přílišného přičinění) dostala do povědomí.

Klíčová slova: vybavení středověkých kostelů, křtitelnice, Jan Žižka, František Miroslav Čapek, druhý život památek

Článek vznikl v rámci výzkumné oblasti *Tematické průzkumy* financované z institucionální podpory Ministerstva kultury na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace (IP DKRVO).

Text využil databázi Czech Medieval Sources online, kterou poskytuje výzkumná infrastruktura LINDAT/CLARIAH-CZ (<https://lindat.cz>) podpořená MŠMT ČR (projekt č. LM2018101)

Abstract: The article traces the „story“ of two medieval baptismal fonts, which are currently associated with the beginning of the life journey of the military commander Jan Žižka, in the context of the fund of this type of heritage created in the last quarter of the 14th and the beginning of the 15th century and preserved in South Bohemia. The original artefact from St. Martin's Church in Střížov was linked to the fate of the Hussite hetman by regional researcher František Miroslav Čapek after its discovery at the end of the 19th century, who used several decades of daily press, his own photographs and research results to bring its significance to the attention of the general public. The second baptismal font, found in the park of the new chateau in Libějovice in the early 1970 s, was added to the collections of the South Bohemian Museum in České Budějovice, where its fate was gradually forgotten. In 2015, after the reconstruction of the Jan Žižka Memorial in Trocnov, it was mistakenly labelled as the baptismal vessel of a prominent native, and thanks to the contribution of digital media, this attribution became known to the public using modern information media in a very short period of time (and somehow without too much effort).

Keywords: medieval church furnishings; font; Jan Žižka; František Miroslav Čapek; second life of heritage sights

The article was written within the research area *Thematic Research Supported within the Long-Term Conceptual Development of the Research Organization* (hereinafter IP LCDRO)

The text made use of the Czech Medieval Sources online database provided by the LINDAT/CLARIAH-CZ research infrastructure (<https://lindat.cz>) supported by the Ministry of Education and Science of the Czech Republic (project no. LM2018101).

O husitském vojevůdci, hejtmanu Janu Žižkovi (cca 1360–1424) původem z jihočeského Trocnova bylo již napsáno mnohé a další řádky, respektive knihy jistě přibydou v souvislosti s blížícím se výročí šestí století od jeho úmrtí. Studium jeho života se i v nedávné době věnovala řada významných historiků rovněž se snahou odlišit jádro pravdy od mnoha legend, které se kolem něj postupně nakupily a nové se kupodivu